

มิติตามงาม พื้นที่สาธารณะ และการเมืองในพื้นที่สนามหลวง

ยุภาพร ต๊ะรังษี¹

บทคัดย่อ

“สนามหลวง” เป็นพื้นที่สาธารณะ ที่เดิมถูกใช้ในกิจกรรมที่หลากหลาย แต่เมื่อกรุงเทพมหานครในฐานะผู้ดูแลได้มีนโยบายปิดและปรับปรุงพื้นที่ ด้วยเหตุผลของการบูรณะและปรับปรุงภูมิทัศน์ให้เป็น “ระเบียบ” และ “สวยงาม” ซึ่งภายใต้การดำเนินนโยบายนี้ ได้ส่งผลต่อผู้คนที่เคยใช้พื้นที่เดิมในหลายรูปแบบ ผลกระทบที่สำคัญประการหนึ่ง คือ พื้นที่สนามหลวงอนุญาตให้ใช้สอยพื้นที่ได้เฉพาะงานพระราชพิธี รัฐพิธี และกิจกรรมบางประเภทเท่านั้น ทำให้การเข้าใช้พื้นที่ในแบบเดิมถูกจำกัดในหลายลักษณะ ในแง่นี้เอง “ความเป็นพื้นที่สาธารณะ” ของสนามหลวง ถูกตั้งคำถามทั้งในแง่บทบาทและหน้าที่ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยทั่วไปแล้ว การปรับปรุงพัฒนาพื้นที่สาธารณะย่อมส่งผลกระทบต่อรูปแบบการใช้พื้นที่และวิถีชีวิตของผู้คนอย่างเลี่ยงไม่ได้ และบ่อยครั้งมิติตามงาม” มักถูกหยิบยกมาเป็น เหตุผลข้ออ้าง (justification) ที่สำคัญ ในการพัฒนาพื้นที่ของรัฐอยู่เสมอ หากแต่นิยาม “ความงาม” ที่มีลักษณะตายตัวในแบบของรัฐนั้น ได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งที่ไม่ถูกนับว่ามีคุณลักษณะของความงามดังกล่าว ถูกกีดกัน/ถูกปิดกั้นไปให้พ้นไปจากการร่วมใช้พื้นที่โดยเฉพาะผู้คนตัวเล็กตัวน้อย และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวทางการเมือง ในกรณีของสนามหลวง ในงานศึกษานี้ จะกล่าวถึง ความสำคัญของพื้นที่สาธารณะในสังคมไทยว่า มีพัฒนาการในการใช้ประโยชน์เชิงพื้นที่อย่างไร และรัฐใช้เหตุผลข้ออ้างว่าด้วย “ความงาม” อย่างไร ที่ทำหน้าที่กีดกันผู้คนบางกลุ่มและกิจกรรมบางจำพวกให้ออกไปจากการมีสิทธิ มีส่วน และร่วมใช้พื้นที่ โดยผู้ศึกษาพยายามชี้ให้เห็นว่า “มิติตามงาม” นี้ เป็นเหตุผลข้ออ้างของรัฐในการจัดการและแบ่งใช้พื้นที่สาธารณะในสังคมไทย ที่มักจะแฝงฝังมาด้วยวิธีคิดและการจัดระเบียบในลักษณะต่างๆ ที่ทำงานผ่านกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ และบทลงโทษต่างๆ ให้ค่อยๆ สูญเสียมิติตามงามของการเป็นพื้นที่สาธารณะไป และกลายเป็นพื้นที่ที่การใช้ประโยชน์ถูกสงวนไว้ให้คนบางกลุ่มและกิจกรรมบางประเภทอย่างชัดเจน

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม อีเมล : yupaporn.ta@ku.ac.th โทร : 0 3428 1105-7 ต่อ 7504 บทความชิ้นนี้ปรับปรุงจากส่วนหนึ่งจากวิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาโทของผู้เขียน ศึกษาเพิ่มเติมใน Yupaporn Tarungsri (2012)

คำสำคัญ : 1. การจัดการพื้นที่สาธารณะ 2. มิตีความงาม 3. สนามหลวง 4. การเมือง
เรื่องพื้นที่และความเป็นเจ้าของ

The concept of beauty, public space, and the politic of the ‘Royal Park’

Yupaporn Tarungsri²

Abstract

‘Sanam Luang’ or ‘Royal Park’, one of the most significant public spaces in Bangkok, had previously been used in various activities. In the year 2010, however, the Bangkok Metropolitan Administration closed down and renovated the park in order to make it ‘orderly’ and ‘beautiful’. After its reopening, Sanam Luang has been restricted its uses mainly for royal and the state’s ceremonies. This transformation of the park’s landscape has constrained ways of using it, which excludes those people who had been previously be able to use the park in many ways. In this sense, Sanam Luang, as a public space, has been questioned it its changing roles and functions. Generally speaking, development of public space would unavoidably affect possible forms of the space’s usage as well as determining particular kinds of people allowed to use such space. And ‘beauty’ is often used by the state as one major justification of its development programs. In case of Sanam Luang, What is at stake here is that this kind of a state-led definition of ‘beauty’ would, in practice, exclude what are considered not aesthetically congruent or ‘unqualified’ out of the use of public space, most of whom/which are those marginal people and politically related activities. This article examines the importance of public space in Thailand through the case of Sanam Luang. In so doing, it focuses on the history of the use of Sanam Luang as well as exploring how the Thai state employed the notion of ‘beauty’ as its justification in depriving the rights of particular groups of people from using it. I argue that ‘aesthetics’ has been used as the state’s major justification for its

² Lecturer in Political Science, Faculty of Liberal Arts and Science, Kasetsart University, Kamphaeng Saen Campus, Nakhon Pathom, Thailand. Email address: yupaporn.ta@ku.ac.th
Tel: 0 3428 1105-7 ext. 7504 This article was rewritten and developed from a part of the master’s dissertation. See also Yupaporn Tarungsri (2012).

exclusionary management of public use in the Thai society. The notion of beauty, underlying the state's laws and regulations related to the use of public space, functions as an exclusionary logic that renders Thailand's public space, Sanam Luang, in this case loose, its 'publicness'. Consequently, Sanam Luang has been no longer open for ordinary people, but reserved for particular groups of people and particular kinds of activities.

Keywords: 1. Public Space management 2. The notion of 'beauty' 3. Royal Park
4. The politic of space and ownership

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในเมืองสมัยใหม่ ความคิดเรื่อง ความงาม (beauty) ได้กลายมาเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างมากในการพัฒนาเมือง และการนำเสนอเมืองในลักษณะต่างๆ (Gillette, 2006; Kostof, 1994) ดังเช่น เมืองปารีส พื้นที่ส่วนใหญ่ของเมืองถูกนำเสนอ และปรับแต่งเพื่อแสดงให้เห็นถึงความงามทางด้านสถาปัตยกรรม และองค์ประกอบอื่นของเมือง อาทิ ส่วนที่เป็นลานสาธารณะ ประตูดุ้ย หอไอเฟล ซึ่งเป็นความงามที่ผู้คนส่วนใหญ่นึกถึงเวลากล่าวถึงประเทศฝรั่งเศส สำหรับประเทศไทย เมืองหลวงอย่างกรุงเทพมหานคร ได้รับอิทธิพลแนวความคิดการพัฒนาในลักษณะดังกล่าวเช่นกัน และในช่วงหลายปีมานี้ มีความพยายามจากภาครัฐในการ “ปรับปรุง” “ปรับแต่ง” พื้นที่สำคัญๆ ให้มีความงามตามลักษณะข้างต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ที่ถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางการปกครองของเมืองเก่าที่มีความสำคัญกับประเทศไทยทั้งในแง่ของประวัติศาสตร์ การเมือง วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ดังจะเห็นได้จากการพยายามปรับปรุง ปรับแต่ง กระทั่งการจัดระเบียบพื้นที่ส่วนนี้ให้มีความโดดเด่น มีระเบียบ และมีความสวยงามผ่านโครงการการปิดปรับปรุงพื้นที่สนามหลวง การก่อตั้งพิพิธภัณฑน์รัตนโกสินทร์ (Rattanakosin Exhibition Hall)³ การจัดระเบียบบ้านเรือนภายในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์และบริเวณคลองหลอด เป็นต้น ซึ่งนโยบายของการจัดการพื้นที่ดังกล่าวนี้มีมิติของการจัดการเชิงพื้นที่ที่หลากหลาย ทั้งเพื่อตอบสนองการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ในเชิงกายภาพ และเพื่อตอบสนองการรับรู้ความหมายและความทรงจำที่มีต่อพื้นที่แห่งนี้ไปพร้อมกัน และหนึ่งในมาตรการในการจัดการพื้นที่นั้น “ความสวยงาม” กลายมาเป็นแบบแผนที่สำคัญเพื่อใช้การปรับปรุงพัฒนาพื้นที่ในลักษณะต่างๆ ที่ดูราวกับไม่มีมิติทางการเมือง เนื่องจาก “ความงาม” นั้น สามารถตอบสนองความต้องการการใช้พื้นที่ของคนหลากหลายกลุ่ม อาทิเช่น การพัฒนาและจัดระเบียบพื้นที่ของรัฐ การอนุรักษ์โบราณสถานและวัฒนธรรมเก่าแก่ที่สำคัญบนเกาะรัตนโกสินทร์ การการตบแต่งพื้นที่เพื่อตอบสนองมูลค่าทางเศรษฐกิจของพื้นที่ผ่านการท่องเที่ยว เป็นต้น

³ พิพิธภัณฑน์แห่งนี้ถูกสร้างขึ้นภายใต้การดูแลของสำนักทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ภายในอาคารเช่าบริเวณถนนราชดำเนิน เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้และรวบรวมข้อมูลประวัติเกี่ยวกับพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ อันเป็นพื้นที่ที่เป็นภาพแทนของความรุ่งเรืองทางประเพณีวัฒนธรรมของกรุงเทพฯ ในอดีต และถูกจัดให้เป็นสถานที่ที่ควรมาเยี่ยมชมเมื่อมาถึงกรุงเทพฯ โดยในขั้นของการดำเนินการสร้างทางพิพิธภัณฑน์ได้ติดป้ายประชาสัมพันธ์ขนาดใหญ่ระบุว่า “เตรียมพบกับปรากฏการณ์ใหม่ที่จะเปลี่ยนมุมมองของคุณ บนถนนสายประวัติศาสตร์สายนี้” สามารถอ่านคำสัมภาษณ์เพิ่มเติมได้ใน Rattanakosin Exhibition Hall: value of the era (2010, February 25)

เมื่อมิตี “ความงาม” ถูกนำมาใช้เป็นกรอบในการพัฒนาพื้นที่เมืองในหลายส่วนแล้ว การดำเนินการปรับปรุงพัฒนาพื้นที่สำคัญอย่างเกาะรัตนโกสินทร์⁴ ภายใต้เหตุผลของ “การทำให้เมืองสวยงาม” ย่อมมาพร้อมกับมาตรการการจัดการพื้นที่ในรูปแบบต่างๆ ของรัฐ ทั้งการจัดระเบียบบ้านเรือนและชุมชนในพื้นที่ ซึ่งในบางลักษณะก็ได้สร้างผลกระทบต่อผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่หรือผู้คนที่เคยได้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ เช่น ชุมชนมัสยิดบ้านตึกดิน ชุมชนวัดบวรรังสี เขตพระนคร ต้องประสบกับการถูกไล่รื้อที่อยู่อาศัยจากโครงการพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์⁵ โดยกรุงเทพมหานคร⁵ (Thaipr, 2010, November, 4) พ่อค้าแม่ค้าที่เคยจับจองพื้นที่สนามหลวงเป็นแหล่งทำมาหากิน ก็ถูกห้ามขายของและถูกห้ามใช้พื้นที่ในลักษณะเดียวกัน

ขณะที่พื้นที่สนามหลวงก็ถูกพัฒนาภายใต้กรอบการพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ภายใต้ชื่อ “โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์สภาพแวดล้อม และปัญหาสังคมในพื้นที่สนามหลวงและปริมณฑล” ที่มีเนื้อหาในการปรับปรุงพื้นที่ทั้งทางกายภาพและการจัดการผู้คนไปพร้อมกัน กล่าวคือ ในแง่กายภาพ พื้นที่แห่งนี้ถูกปรับแต่งให้มีความงามที่ยึดโยงอยู่กับการจัดระเบียบและความเหมาะสม และมีความหมายที่โยงอยู่กับการเป็นพื้นที่ของ “หลวง” (royal space) ดังเช่น การปรับแต่งพื้นที่ปกคลุมด้วยหญ้าสีเขียวเปิดโล่ง ล้อมรั้วโดยรอบเพื่อไม่ให้คนที่ไม่เกี่ยวข้องได้เข้าใช้พื้นที่ได้อย่างเสรี ไม่มีสิ่งปลูกสร้างหรือสัญลักษณ์ใดๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องเป็นเรื่องเล่าหรือประวัติศาสตร์ที่รัฐ

⁴ ชื่อทางการของโครงการนี้ คือ “โครงการจัดทำแผนแม่บทพัฒนาพื้นที่ถนนราชดำเนินและพื้นที่บริเวณต่อเนื่อง” และมีชื่อเรียกอย่างไม่เป็นทางการว่า “ผองเอลิเซเมืองไทย” สำหรับงานศึกษานี้ใช้คำว่า “แผนพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์” เพื่อกล่าวถึงลักษณะการพัฒนาที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาพื้นที่ที่มีมาก่อนหน้านี้ เช่น โครงการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ แผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ เป็นต้น โดยมีสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบร่วมกับสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ โครงการนี้ได้รับการอนุมัติให้ดำเนินโครงการตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2544 ณ ปัจจุบัน โครงการดังกล่าว ยังคงดำเนินการตามแผนพัฒนาฉบับนี้อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น

⁵ โดยชาวบ้านราว 30 ครัวเรือนที่อยู่ชุมชนมัสยิดแห่งนี้จะต้องไร้ที่อยู่อาศัยจากนโยบายสร้างถนนสายใหม่ ที่ถูกกำหนดให้เหลือเพียงวัดบวรรังสีและโรงเรียนสตรีวิทยาเท่านั้น ขณะที่ชุมชนแพรงภูธร เขตพระนคร ประสบปัญหากับโครงการบูรณะอาคารเก่าแก่ ของกรุงเทพมหานคร โดยบังคับให้ต้องย้ายออกจากที่อยู่อาศัยนานกว่า 8 เดือน เพื่อการซ่อมแซมอาคารเก่า ทั้งหมด 150 ห้อง ซึ่งแบบแปลนการบูรณะกลับใช้ต้นแบบที่ไม่สมดุลงกับวิถีชุมชน จนอาจส่งผลกระทบต่อทำมาหากินของชุมชน และไม่คำนึงถึงสิทธิชุมชนขั้นพื้นฐานในการมีส่วนร่วมพิจารณาความเปลี่ยนแปลงของชุมชน ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐและประชาชนอย่างต่อเนื่อง

ต้องการธำรงรักษาไว้ นั่นคือ ความต่อเนื่องของประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ตามวัตถุประสงค์ของแผนพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ที่มุ่งอนุรักษ์อาคารและสภาพแวดล้อม ให้คงความงามและบรรยากาศเหมือนเมื่อครั้งเจริญรุ่งเรืองในสมัยรัชกาลที่ 5 รวมถึงการพยายามรักษาหรือสร้างความสอดคล้องกลมกลืนของสถาปัตยกรรมและสิ่งต่างๆ บนพื้นที่ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และเน้นการดำเนินกิจกรรมที่เป็นการเทอดพระเกียรติราชวงศ์จักรี (Office of the National Economics and Social Development Board, 2003, p. 1/2) และดังนั้น การใช้สอยพื้นที่สนามหลวงที่มีมาแต่เดิมจึงจะไม่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์นี้ และไม่แปลกที่รูปแบบการจัดการพื้นที่ ตลอดจนกฎระเบียบข้อบังคับของการใช้พื้นที่สาธารณะอย่างสนามหลวงในปัจจุบัน ทำให้กิจกรรมพระราชพิธี รัฐพิธี ศาสนพิธี ถูกขยับเน้นให้ความสำคัญมากกว่ากิจกรรมมวลชน ทั้งที่ในแง่ของความหมายและสัญลักษณ์ “สนามหลวง” นั้น ถือได้ว่าเป็นพื้นที่อันเป็นสัญลักษณ์ของกิจกรรมทางการเมืองของขบวนการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยของประชาชนมาหลายยุคหลายสมัย และการชุมนุมเคลื่อนไหวทางการเมืองที่มีจุดเริ่มต้นจากที่แห่งนี้ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับการเมืองไทยนับครั้งไม่ถ้วน หากแต่ผู้ที่มีอำนาจตัดสินใจในการจัดการ/ดูแลพื้นที่สนามหลวง กลับมองว่า กิจกรรมเหล่านี้สร้าง “ความไม่สงบ” “ความไร้ระเบียบ” “ความสกปรก” ให้กับสนามหลวงเป็นอย่างมาก ฉะนั้น การทำให้สนามหลวงมีความสวยงาม (ในแง่ของความมีระเบียบ สะอาด สงบ) เมื่อวางเทียบเคียงเป็นองค์ประกอบหนึ่งทางกายภาพหรือองค์ประกอบทางทัศนียภาพ (landscape) ให้กับสถานที่สำคัญโดยรอบ ยิ่งทำให้การจัดการผู้คนและกิจกรรมในพื้นที่ดูราวกับมีความชอบธรรมในการจัดการมากยิ่งขึ้น ไม่เพียงเท่านั้น มิติเรื่องความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ตลอดจนปัญหาสังคมอันเนื่องมาจากกิจกรรมของกลุ่มคนที่เข้ามาใช้พื้นที่สนามหลวงในยามวิกาล เช่น คนไร้ที่อยู่อาศัย พ่อค้าแม่ค้า คนขายบริการทางเพศ ก็ถูกนำมาพิจารณาเป็นเหตุผลสำคัญในการปิดปรับปรุงและใช้มาตรการในการจัดระเบียบการใช้พื้นที่สนามหลวงอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

นัยยะที่สำคัญของทิศทางการเปลี่ยนแปลงการใช้สอยพื้นที่สนามหลวง คือ ไม่เพียงแต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในทางกายภาพเท่านั้น หากแต่ยังอาจพิจารณาได้ว่า มีการเปลี่ยนแปลงในการรับรู้/ความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่ของผู้นคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวด้วย เห็นได้จากการนำเสนอสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์และสนามหลวง เช่น แผนพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ คู่มือแนะนำเที่ยวพิพิธภัณฑสถาน ฎระเบียบการเข้าใช้พื้นที่ ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ต่างให้ความสำคัญ/เชิดชูพื้นที่แห่งนี้ในฐานะที่เป็นพื้นที่ของหลวง (royal space) โดยเฉพาะการพัฒนาพื้นที่ภายใต้แผนพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์

ที่กำลังดำเนินการอยู่นี้ ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงในลักษณะต่างๆ ที่ทำให้เกิดการรับรู้เกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่ที่มีแนวโน้มของการปรับแต่งพื้นที่ภายใต้มาตรฐานความงามชุดหนึ่ง ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่สถาบันพระมหากษัตริย์^๖ และประวัติศาสตร์/เรื่องเล่าเกี่ยวกับพื้นที่แห่งนี้ก็ค่อยๆ ถูกกลดทอนลงให้เหลือแต่เรื่องราวที่เกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับสถาบันกษัตริย์ ขณะที่ความสำคัญของพื้นที่สนามหลวงในแง่ที่เป็นศูนย์กลางการต่อสู้ทางการเมืองไทยและชีวิตทางสังคมของผู้คนในพื้นที่ก็ถูกเบียดบังความสำคัญลงไป ทำให้สนามหลวงกลายเป็นพื้นที่ที่รองรับปรากฏการณ์ดังกล่าวอย่างหยุดนิ่ง

อาจกล่าวได้ว่า พื้นที่สาธารณะอย่างสนามหลวงนั้น ไม่ได้เป็นพื้นที่สาธารณะที่เปิดโอกาสให้ใครก็ตามหรือกิจกรรมใดก็ตามเกิดขึ้นได้อย่างอิสระ หากแต่พื้นที่สาธารณะในลักษณะนี้ได้ถูกรัฐแสดงความเป็นเจ้าของชัดเจน และด้วยสถานะพิเศษในการเป็น “โบราณสถาน” ของสนามหลวง ทำให้พื้นที่แห่งนี้กลับยิ่งถูกกำกับ ดูแล ควบคุม สอดส่องโดยรัฐอย่างเคร่งครัด และการจำกัดบทบาทการใช้พื้นที่ในกิจกรรมต่างๆ ที่ตอบสนองความต้องการใช้สอยพื้นที่ให้กับคนเฉพาะกลุ่ม และมักจะถูกครอบงำด้วยอคติและค่านิยมของคนชั้นกลาง (ในเมือง) ที่คอยบอกว่ากิจกรรมอะไรที่เป็น “สาธารณะ” และกิจกรรมอันไหนไม่ใช่ มิพักต้องกล่าวถึงมาตรการต่างๆ ที่มีขึ้น เพื่อรักษาความปลอดภัยของพื้นที่ด้วยการติดกล้องวงจรปิดรอบพื้นที่สนามหลวง รวมถึงค่าปรับและบทลงโทษที่ดูจะรุนแรงเกินไป (ตาม พ.ร.บ. โบราณสถานฯ พ.ศ. 2504 ที่มีโทษจำคุก 10 ปี ปรับไม่เกิน 1 ล้านบาท) ยิ่งทำให้เกิดคำถามกับการควบคุมและปิดกั้น กีดกัน ในลักษณะนี้ ตอบสนองความเป็นสาธารณะของพื้นที่สนามหลวงนี้อย่างไร ในงานชิ้นนี้ต้องการชี้ชวนให้หันมาสนใจกับมิติทางการเมืองที่แนบติดมากับการพัฒนาพื้นที่สาธารณะในยุคปัจจุบัน

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเมือง

ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับการพัฒนา ถูกศึกษาอย่างมาทั้งในแง่ของวิธีที่ทำให้เมืองได้ประโยชน์จากการพัฒนา และในด้านที่เป็นผลกระทบของการพัฒนาเมือง

^๖ ในที่นี้ผู้ศึกษาใช้สถาบันกษัตริย์ในความหมายกว้าง และรูปธรรมของ “ความงาม” ที่ผู้ศึกษา กล่าวถึงนั้น จะหมายถึง รูปแบบสถาปัตยกรรม ทั้งในเชิงรูปธรรม การอนุรักษ์อาคารสถานที่ วัด วัง รอบพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ รวมถึงจารีตประเพณีวัฒนธรรม ที่ถูกอนุรักษ์และจัดแสดงในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นความงามที่ถูกกำหนดไว้ในแผนพัฒนาพื้นที่ฉบับนี้ ผู้ศึกษาอาจจะเหมารวมว่า เป็นความงามที่มีแบบแผนและเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวถูกใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาพื้นที่ในสมัยจอมพลสฤษดิ์เป็นต้นมา

ที่ได้ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ในพื้นที่เมือง แต่สำหรับแนวคิดการพัฒนาเมืองในยุคหลังนั้น ได้ชี้ชวนให้ใส่ใจต่อมิติทางการเมืองที่แนบติดอยู่กับการพัฒนาเมือง ว่ามีลักษณะการที่สลบซับซ้อนและแยกคายมากยิ่งขึ้นเพียงใด ซึ่งในงานศึกษาชิ้นนี้จะเน้นไปที่ “มิติของความงาม” และ “มิติของพื้นที่สาธารณะ” ว่า ลักษณะการทางความคิดอย่างไร ที่มีส่วนอย่างสำคัญในการกีดกันและปิดกั้นการเข้าถึงและการใช้พื้นที่สาธารณะอย่างสนามหลวง

1. การเมืองของความงามในการพัฒนาเมือง (the politics of beauty in city development)

ผลพวงประการหนึ่งที่ไม่อาจเลี่ยงได้ของการพัฒนาเมืองก็คือ มาตรการและกฎข้อบังคับต่างๆ ที่จะนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลง ทั้งในทางวัตถุประสงค์และรูปการจิตสำนึกให้กับผู้คนในพื้นที่การพัฒนานั้นอย่างลึกซึ้งมากมาย ด้วยเหตุนี้ เหตุผล/ข้ออ้าง (justification) ที่จะถูกใช้รองรับการพัฒนาเมืองหนึ่งๆ จึงกลายมาเป็นสิ่งสำคัญ ไม่ว่าจะ เป็นเหตุผลของการทำให้เมืองน่าอยู่ (healthy cities) มีความสะดวก มีระบบระเบียบ หรือแม้แต่เหตุผลเรื่องของ “ความงาม” (Kostof, 1994, p. 16) ซึ่งข้ออ้างนั้นได้ถูกใช้เพื่อการโล้เรือทำลาย/กำจัดสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาเมืองให้ออกห่างไปจากพื้นที่นั้นอย่างป็นรูปธรรม

สำหรับแนวความคิดเรื่อง “ความงาม (beauty)” เอง ก็เป็นประเด็นปัญหาหนึ่ง ที่มักจะถูกใช้เป็นเหตุผล/ข้ออ้างในการพัฒนาเมืองอยู่บ่อยครั้ง ไม่ว่าจะ เป็นการพัฒนาเมืองอย่างไรจึงจะสอดคล้องกับสิ่งที่เรียกว่า “ความงาม” หรือแม้แต่ในความหมายของ “ความงาม” นั้นหมายถึงอะไรได้บ้าง ซึ่งแม้ว่าข้อถกเถียงเกี่ยวกับหลักเกณฑ์ของการนิยามความงามนั้นดูจะเป็นเรื่องที่หาข้อสรุปลงตัวไม่ได้ (essentially contested concept) และบ่อยครั้ง “ความงาม” มักจะถูกรับรู้และเข้าใจว่าเป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์ของมนุษย์ เป็นทัศนคติส่วนบุคคล เป็นความจริงสากล และมีนัยยะความหมายที่สื่อถึงความจริงและความดีของสิ่งนั้น แต่อย่างไรก็ตามก็ยังไม่มีการกำหนดนิยามเกี่ยวกับความงามที่แน่ชัด และยังเป็นสิ่งที่มีความหมายซับซ้อนในตัวเอง (Scruton, 2009, 2011; Kovacs et al., 2006)

แม้ว่าความคิดเรื่อง “ความงาม” ยังเป็นสิ่งที่หาข้อสรุปไม่ได้ แต่กระนั้น วิธีคิดเรื่อง ความงามและการจัดการเมืองในสังคมสมัยใหม่ ก็มักจะแนบติดไว้ด้วยความคิดเรื่องระเบียบ (order) อย่างแนบแน่น (Lorand, 2000) ดังจะเห็นได้จากประวัติศาสตร์ของโครงการพัฒนาเมืองสมัยใหม่ที่มีตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่มักจะมาพร้อมกับ

วิธีคิดที่ว่าด้วยความงามและการจัดระเบียบ (beauty and ordering)⁷ ที่มุ่งตอบสนองเป้าหมายทั้งในทางสุนทรียะ (อย่างเช่นความงามในทางทัศนียภาพ) และการบริหารจัดการประชากร (อย่างเช่น เพื่อบริหารจัดการแรงงาน จำกัดพื้นที่อาชญากรรมหรือการจัดการด้านสาธารณสุข) ไปพร้อมๆ กัน ไม่เพียงเท่านั้น ในโลกตะวันตกในหลายประเทศ ได้มีมาตรการการจัดการเมืองด้วยการทำลายพื้นที่แหล่งเสื่อมโทรม การทำลายบ้านเรือนที่ถูกพิจารณาว่าไร้ระเบียบ หรือการขจัดอาคาร แหล่งที่อยู่อาศัย ที่มีสภาพเสื่อมโทรม หรือสิ่งต่างๆ ที่ดูสกปรก อุดจาดตา ขจัดสิ่งที่ไร้คุณค่าที่ทำให้สังคมยุ่งเหยิงให้หายไปจากเมืองหลายแห่ง ตัวอย่างเช่น มีการทำลายพื้นที่อยู่อาศัยที่เสื่อมโทรมกว่า 20,000 ยูนิตในเมืองฟลอเรนซ์ กว่า 60,000 ยูนิตในเมืองเจนีวา และกว่า 110,000 ยูนิตในเมืองมิลาโน เป็นต้น (Kostof, 1994, pp. 9-10) หรือตัวอย่างที่เด่นชัดที่สุดคือ ในประเทศฝรั่งเศสได้มอบหมายให้ บารอน จอร์จ ออสแมน (Baron George Haussman) นักออกแบบเมืองผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นศิลปินแห่งการทำลายล้าง (demolition artist) เป็นผู้วางผังเมืองให้กับกรุงปารีส ทั้งนี้ก็เพื่อให้สามารถเปลี่ยนแปลง (กำจัดด้านอื่นๆ ที่ไม่พึงปรารถนา) เมืองปารีสให้กลายเป็น (เหลือแต่ด้านที่มีแต่การเป็น) เมืองแห่งความสวยงาม ความเป็นระเบียบ และความมีอารยะ

ตัวอย่างในการนำแนวคิดเรื่องความงามกับการจัดการพื้นที่ของไทย คือ การไล่รื้อสลัมในอดีตของไทย เคยเกิดขึ้นบริเวณที่ตั้งของกระทรวงการต่างประเทศ มหาวิทยาลัยมหิดล โรงพยาบาลรามาริบัติ และสถาบันมะเร็งแห่งชาติในปัจจุบัน ซึ่งเคยเป็นพื้นที่สลัมขนาดใหญ่ที่สุด จากตัวเลขปี พ.ศ. 2500 พบว่า มีประชากรในพื้นที่นี้ถึง 1,570 ครัวเรือน (Ministry of Interior, 1962) ซึ่งสลัมหรือพื้นที่เสื่อมโทรมดังกล่าวได้ถูกรื้อถอนออกไปเนื่องจากเหตุผลเรื่องความสวยงาม ดังจะเห็นได้จากคำสัมภาษณ์ของ ดร.โสภณ พรโชคชัย ประธานกรรมการมูลนิธิประเมินค่าทรัพย์สินไทย ที่แสดงทัศนะต่อการไล่รื้อสลัมดังกล่าวว่า “การคงสลัมไว้ใจกลางเมืองนั้น เป็นความสูญเสียโอกาสในการสร้างความเจริญให้กับสังคมโดยรวม และทำให้เมืองโดยรวมขาดซึ่งศิลปะที่ดีและงามอย่างว่าแต่สลัมแห่งนี้เลย สลัมใดๆ ก็ไม่ควรให้คงอยู่...การเอาที่ดินผืนนี้มาพัฒนาเป็นมหาวิทยาลัย หน่วยราชการ และโรงพยาบาล ทำให้บ้านเมืองเจริญขึ้น ไม่มีสลัมอยู่ข้าง

⁷ ตัวอย่างงานศึกษาที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างความงามกับความเป็นระเบียบในการจัดการพื้นที่ คือ Johnson (2011) ที่กล่าวถึงแนวทางการจัดสวนพฤกษศาสตร์ (botanical garden) ต่างๆ ของอาณานิคมอังกฤษที่พยายามสร้างความงามผ่านการจัดระเบียบพื้นที่ เช่น สร้างความเป็นรูปแบบเดียวกัน (uniformity) ของพื้นที่ หรือสร้างความสม่ำเสมอ (regularity) ในรูปแบบของการจัดสวน

วังสวนจิตรลดาอีกต่อไป การทำให้เมืองมีลักษณะ “ดี-งาม” นั้น หมายถึง “ดี” ที่มีประสิทธิภาพ ไม่ปล่อยปละละเลยให้กรุงรุงง ขณะเดียวกันก็มีความ “งาม” ที่ทำให้เมืองมีศรีสง่า ศิลปะที่ดึงดูดใจเช่นนี้ของเมืองทำให้เมืองมีความยั่งยืน...” (Sopon Pornchokchai, 2008, p. 60) นัยยะของความหมายของความงามที่ว่านี้ ได้ถูกผูกโยงอย่างแนบแน่นกับสิ่งที่เรียกว่า “ความดี” ที่โยงเรื่องความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความเหมาะสมของสิ่งต่างๆ ที่อยู่บนพื้นที่ มาเป็นเหตุผลข้ออ้างในการรื้อสลัมข้างต้น

เมื่อ “ความงาม” ได้ถูกใช้เป็นเหตุผล/ข้ออ้างหนึ่งในการบริหารจัดการพื้นที่และประชากรภายใต้โครงการพัฒนาเมืองที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย ซึ่งทำให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนมากมาย จึงนำไปสู่การถกเถียงกันอย่างมากในประเด็นปัญหาที่ว่า “ความงาม” ที่ถูกกล่าวอ้างนั้น เป็นความงามในแบบของใคร และเอื้อประโยชน์ต่อใคร รวมไปถึงเนื้อหาสาระของความงามนี้เป็นอย่างไร มีคำกล่าวหนึ่งที่ชี้ชวนให้เห็นถึงลักษณะอัตวิสัย (subjective) ของความเข้าใจเรื่องความงามที่ว่า “ถ้ามีใครไม่เห็นความแตกต่างหลากหลายของความงาม นั้นแสดงว่า พวกเขาเหล่านั้นยังไม่ได้สัมผัสกับความงามนั้น” (Scruton, 2011, p. xi) ซึ่งอาจพิจารณาได้ว่า โดยเนื้อหาแล้วความงามเป็นเรื่องของความหลากหลายมากกว่าความเป็นหนึ่งเดียว ตามแต่ประสบการณ์และการรับรู้ส่วนบุคคล ดังนั้น นิยาม “ความงาม” จึงสามารถเป็นอะไรก็ได้ในความหมายกว้าง หากแต่จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ทางกายภาพดังที่ได้กล่าวมานั้น กลับแสดงให้เห็นว่า ภายใต้การผลักดันการพัฒนาพื้นที่ของรัฐ “ความสวยงาม” ที่ถูกใช้เป็นเหตุผลหนึ่งในการจัดการพื้นที่นั้น ได้ทำให้พื้นที่นั้นถูกจัดระเบียบ ถูกไล่รื้อ ถูกกำจัดทำลาย และพยายามสร้างความกลมกลืนของสิ่งต่างๆ ให้สอดคล้องกันไปในลักษณะเดียวกัน

หากย้อนกลับไปพิจารณาในแง่ภาษาศาสตร์ (etymology) แล้ว คำว่า “ความงาม” (beauty) เป็นคำที่มีนัยยะทางความหมายที่ซับซ้อน และมีความหมายหลากหลาย กล่าวคือ เป็นคำที่สื่อความหมายทั้งเรื่องความกลมกลืน (harmony) ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (unity) ความหลากหลาย (diversity) ความซับซ้อน (complexity) (Kovacs et al., 2006, p. 61) ดังนั้น มุมมองเกี่ยวกับ “ความงาม” จึงไม่ได้มีลักษณะเดียว ตายตัว หรือแน่หนึ่ง อย่างที่เข้าใจกัน และความงามก็ไม่ได้เป็นสิ่งที่มาจากประสบการณ์แบบวัตถุวิสัย (objective) และเป็นสิ่งสากล หากแต่ “ความงาม” เป็นเรื่องของความเห็นร่วม (consensus) และความรู้สึกร่วม/การรับรู้ร่วมของคนในสังคม (our sense of beauty is the thought of community) (Scruton, 2011, p. 113) ที่มีส่วนกำหนดว่าอะไรงาม ไม่งาม ซึ่งจะแตกต่างกันไปในแต่ละสังคมและวัฒนธรรมในแง่ตัวเอง ความงามจึงเป็นสิ่งสร้างในทางสังคม (beauty as a social construction) ตัวอย่างเช่น แบบแผนปฏิบัติ (code of conduct) เรื่องการแต่งกายในสังคมไทย จะเป็น

ตัวกำหนดการแต่งตัวของผู้คนในสังคมว่า ควรจะแต่งตัวอย่างไรเมื่อต้องไปงานศพ ต้องไปงานมงคล และการแต่งกายแบบไหนที่ดูดีและได้รับการยอมรับ ซึ่งการกำหนด การรับรู้เกี่ยวกับความงามที่ว่านี้ ยังเป็นเครื่องบ่งชี้ว่า ใครมีคุณสมบัติเป็นส่วนหนึ่งของ สังคมไทยอีกด้วย จากตัวอย่างนี้เองทำให้เราเห็นว่า ร่องรอยความคิดเกี่ยวกับ ความเหมาะสม การประพฤติตัวที่สอดคล้องกับมาตรฐานความดีงามของสังคม (*decorum and propriety*) ได้ถูกผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการรับรู้เกี่ยวกับ “ความงาม” ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่เหนือประเด็นความเท่าเทียมในเชิงสุนทรียะและศีลธรรม (Scruton, 2011, p. 114) ทำให้การตัดสินว่าอะไรงาม ไม่งามนั้น จึงเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน แต่แรก ฉะนั้น การพยายามสร้างมาตรฐานความงามชุดหนึ่งในการกำหนดการพัฒนาเมือง จึงเป็นความพยายามที่จะหาความเป็นวัตถุวิสัย (objectivity) ที่มีความชัดเจน มีเกณฑ์วัด/ มาตรฐานที่ชัดเจน ทำให้สิ่งที่ถูกพิจารณาว่าไม่งามหรือไม่สอดคล้องกับแบบแผน ความงาม ต้องถูกรื้อหรือทำลายให้หายไปจากเมือง ดังเช่นการจัดการกับพื้นที่สาธารณะ ใจกลางเมืองในหลายแห่ง

ในกรณีของไทย การเวนคืนพื้นที่อยู่อาศัยบางส่วนในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ เพื่อให้กลายเป็นสวนสาธารณะ และตึกเก่าที่จะถูกแปลงให้เป็นร้านค้า กระทั่งการปิด ปรับปรุงพื้นที่สาธารณะอย่างสนามหลวง ด้วยเหตุผลของความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความเหมาะสม ก็อาจพิจารณาตามแนวคิดข้างต้นได้ว่า เป็นความพยายามจัดการ กับพื้นที่ให้อยู่ภายใต้มาตรฐานความงามชุดหนึ่งซึ่งสอดคล้องกับการส่งเสริมธุรกิจ การท่องเที่ยวในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม อีกทั้งยังต้องสอดคล้องลงรอยกับรสนิยมและ เป้าหมายทางการเมืองของความงามของกลุ่มชนชั้นนำตามโครงสร้างความสัมพันธ์ ทางอำนาจในสังคมไทย และภายใต้การกำหนดนิยามความงามในลักษณะเช่นนี้ได้ทำให้ สิ่งที่อยู่ตรงข้ามกับความงามนี้ถูกทำให้หายไป และถูกกีดกันออกไปจากการร่วมใช้พื้นที่นี้ ในลักษณะต่างๆ อย่างเลี่ยงได้ยาก

ประเด็นที่ผู้ศึกษาอยากชี้ให้เห็นคือ “การรับรู้หรือประสบการณ์เกี่ยวกับ ความงาม” นั้น เป็นสิ่งที่สามารถมีได้ต่างกันไปตามรูปแบบวิถีชีวิตของมนุษย์และความพึงพอใจที่จะรับสิ่งเหล่านี้เข้ามาในความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้ของมนุษย์ในแต่ละคน

และเหตุที่แผนพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ เลือกใช้ “ความงาม”⁸ เป็นเหตุผลหนึ่งในการเปลี่ยนแปลงพื้นที่กายภาพนั้น เพราะองค์ประกอบทางกายภาพมีส่วนอย่างสำคัญที่จะส่งผล/มีอิทธิพลต่อการรับรู้ของประชาชน ที่จะรับรู้ถึงประวัติศาสตร์และความเป็นมาของพื้นที่ หรือกล่าวให้ง่ายคือ การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพบนพื้นที่ส่งผลโดยตรงต่อการรับรู้ที่มีต่อพื้นที่นั้น แต่คำถามสำคัญที่ตามมาคือ ความงามที่แผนพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ฉบับนี้นำเสนอคืออะไร และความงามตามแผนพัฒนานี้ได้นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง ผู้ศึกษาเห็นว่า ในทางหนึ่งนั้นเป็นความพยายามของผู้มีอำนาจตัดสินใจในการกำหนด/ใช้แผนที่นำเอามิติของความงามที่มีรูปแบบเดียวมาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาพื้นที่ และความงามที่แผนนี้พยายามนำเสนอ คือ ความงามที่สอดคล้องกับผู้มีอำนาจ และแม้ความงามไม่ใช่สิ่งเกี่ยวกับการจัดระเบียบ แต่ภาคปฏิบัติการของแผนพัฒนาที่ล้วนเป็นการจัดระเบียบสิ่งต่างๆ บนพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ให้มีความกลมกลืนและเป็นเนื้อเดียวกันแทบทั้งสิ้น ทั้งยังเป็นรูปแบบความงามที่ “ไม่มีคนและวิถีชีวิตคน” “ไม่มีความงามแบบอื่น” อยู่ในสมการความงามนี้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับลักษณะสำคัญประการหนึ่งของชีวิตเมืองที่เน้นความแตกต่างหลากหลาย ซึ่งไม่ถูกกล่าวถึงในแผนพัฒนาพื้นที่ฉบับนี้

2. การพัฒนาเมืองและการเมืองว่าด้วยพื้นที่สาธารณะ (city development and politics of public space)

นอกจากการพัฒนาเมืองจะเกี่ยวพันอย่างลึกซึ้งกับประเด็นปัญหาเรื่องความงามและการจัดระเบียบแล้ว ประเด็นปัญหาหนึ่งที่มีเกิดขึ้นเป็นข้อถกเถียงในสังคมที่เกิดจากการผลักดันโครงการพัฒนาเมืองต่างๆ ก็คือ ประเด็นเรื่องพื้นที่สาธารณะ (public space) เนื่องจากพื้นที่สาธารณะถือเป็นองค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญของเมืองในการวางผังเมืองแล้ว ยังเป็นพื้นที่ที่มีมิติทางสังคมและการเมืองของค่าและความเป็น

⁸ ผู้ศึกษาวิเคราะห์ “ความงาม” จากสิ่งที่ถูกกำหนดและระบุไว้ในแผนพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ และการรับรู้เกี่ยวกับความงามของผู้ที่เกี่ยวข้องในการนำไปปฏิบัติ รวมถึงภาคปฏิบัติการต่างๆ ที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ เล็งเห็นว่าความงามที่แผนนำเสนอ คือ “ความเป็นระเบียบ” ของสิ่งต่างๆ บนพื้นที่ และเป็นความงามที่ต้องสอดคล้องกับอุดมการณ์หลักของสังคมและการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการรับรู้ความงามที่มีรูปแบบเดียว ซึ่งเป้าหมายของการศึกษานี้ เพื่อก่อให้เกิดการตั้งคำถามกับการกำหนดนิยามความหมายของความงามดังกล่าว เนื่องจากธรรมชาติของความงามที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ ได้มีส่วนผลักดันกลุ่มคนกิจกรรมที่ถูกจัดว่าไม่งามให้ออกไปจากการร่วมใช้พื้นที่อย่างแบบยล ภายใต้ระบบการรับรู้เกี่ยวกับมาตรฐานความงามชุดหนึ่ง ที่เป็นตัวกำหนดว่า ใครมีสิทธิที่จะทำอะไรได้-ไม่ได้ และกิจกรรมอะไรที่ถูกกำหนดให้เกิดขึ้นได้-ไม่ได้ ศึกษาเพิ่มเติมใน Yupaporn Tarungsri (2010, Chapter 3,4)

“สาธารณะ” รวมอยู่ด้วย (Sermsak Khunpol, 1998, p. 168) กล่าวอีกแบบคือ พื้นที่เมืองเป็นพื้นที่ที่มีการดำรงอยู่อย่างเข้มข้นของผู้คนจำนวนมาก และกิจกรรมของผู้คนเหล่านั้นในพื้นที่ (Soja, 2003, p. 273) ดังนั้นแล้ว มาตรการการจัดการพื้นที่และผู้คนที่เหมาะสมติดมากับโครงการพัฒนาเมืองต่างๆ จึงมีผลกระทบต่อการใช้พื้นที่ของผู้คนทั่วไปอย่างไม่อาจเลี่ยงได้ ตัวอย่างเช่น กรณีการไล่อพยพที่อยู่อาศัยในเกาหลี่ใต้ ภายใต้ชื่อ “โครงการความร่วมมือเพื่อพัฒนาที่อยู่อาศัยใหม่” (cooperative redevelopment) ที่รัฐบาลเกาหลี่ได้มีความพยายามจะไล่อพยพสลัมหรือย่านที่อยู่อาศัยของคนจนเมืองเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยใหม่/อพาร์ทเมนต์ให้แก่กลุ่มชนชั้นกลางในเมือง เนื่องจากในขณะนั้น (พ.ศ. 2533 - 2543) ราคาที่ดินมีมูลค่าสูงกว่า 1,200 ดอลลาร์ต่อตารางเมตร วิธีการที่รัฐบาลเกาหลี่ได้ทำคือ การจ้างวานแก๊งอันธพาลให้มาไล่อพยพชุมชนด้วยค่าจ้างที่สูงมากในราคาหลังละ 2,500 ดอลลาร์ต่อหลัง ซึ่งหากทำไม่สำเร็จแก๊งไล่อพยพเหล่านั้นต้องเสียค่าปรับ ผลของการไล่อพยพที่มีลักษณะรุนแรงนี้ทำให้มีผู้เสียชีวิตหลายราย แต่ขณะเดียวกันปรากฏการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นได้ทำให้เกิดการรวมตัวของผู้คนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนานี้ เพื่อเสนอข้อเรียกร้องและแก้ไขกฎหมายการพัฒนาที่อยู่อาศัยใหม่ เพื่อให้กฎหมายฉบับนี้เอื้อประโยชน์ให้กับผู้เช่าและผู้คนได้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่นี้ได้มากขึ้น (Apphayuth Chunthapra & Chatchai Purapunya, 2003, pp. 1-11) เป็นต้น

ยิ่งไปกว่านั้น บทบาทของพื้นที่สาธารณะเองก็มีความสำคัญต่อสังคมในระบอบประชาธิปไตยเช่นกัน เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะทางกายภาพที่เอื้อให้เกิดการรวมตัวกัน และสนับสนุนการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้คน ดังจะเห็นได้จากสถานที่ที่ถูกเรียกว่า agora ในกรีกโบราณ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นลานกว้างใจกลางเมืองที่มีลักษณะเปิดกว้างให้ประชาชนสามารถใช้ได้เถียงสาธารณะและใช้ในกิจกรรมที่หลากหลายได้ ดังนั้น การออกแบบพื้นที่สาธารณะจึงมีความสำคัญไม่แพ้กัน ซึ่งในงาน *The Political Economy of Public Space* ของเดวิด ฮาร์วี (Harvey, 2006, p. 17) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า การออกแบบพื้นที่สาธารณะในแต่ละเมืองนั้นมีส่วนสำคัญ เพราะสื่อถึงยุทธศาสตร์ทางการเมืองของการใช้พื้นที่นั้นเสมอ หรือก็คือ การเมืองของพื้นที่สาธารณะเกิดขึ้นเพื่อเป้าหมายบางอย่างเสมอ โดยฮาร์วีได้ยกตัวอย่างถนนในเมืองที่มีลักษณะกว้างที่เรียกว่า boulevards ในฝรั่งเศสที่ในยุคหนึ่งนั้นเป็นพื้นที่ที่ใช้เพื่อการสอดส่อง ควบคุม ดูแลประชากรในพื้นที่เมือง ดังนั้น ถนนประเภทนี้จึงถูกออกแบบให้มีลักษณะกว้าง โลงเพื่อให้มองเห็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นบนถนนได้อย่างชัดเจน แต่ในยุคที่ทุนเข้ามาบีบบทบาทมาก ถนนกลายเป็นพื้นที่ในทางเศรษฐกิจ และ “ความงาม” กลายเป็นสิ่งที่สามารถดึงดูดและสร้างมูลค่าได้ ถนนจึงมักมีร้านค้าริมทาง ซึ่งเอื้อประโยชน์ให้ชนชั้นกระฎุมพีทั้งในเชิงเศรษฐกิจและสถานะทางสังคม ขณะเดียวกันก็พยายามรักษาพื้นที่นี้ไว้ด้วยการกีดกัน

คนจนเมืองและแรงงานให้ออกไปจากการใช้หรือเข้าถึงพื้นที่นี้ เพราะมองว่ากลุ่มคนเหล่านี้ไม่มีคุณค่า จึงสมควรที่จะถูกกันออกไปจากพื้นที่ เป็นต้น

คำถามสำคัญที่ตามมาคือ ใครเป็นเจ้าของพื้นที่สาธารณะ คำถามลักษณะนี้สะท้อนความไม่เท่าเทียมในการใช้พื้นที่สาธารณะ เนื่องจากการออกแบบพื้นที่สาธารณะนั้นเป็นไปเพื่อต้องการตอบสนองการใช้พื้นที่อย่าง “สาธารณะ” ไม่ว่าใครก็สามารถเข้าใช้พื้นที่นี้ได้ แต่โดยมากแล้ว พื้นที่สาธารณะในเมืองมักจะถูกครอบงำจากอคติทางชนชั้นที่มักจะกีดกันคนจน คนเร่ร่อน คนผิวสีให้ออกไปจากการร่วมใช้พื้นที่ เนื่องจากมองว่ากลุ่มคนเหล่านี้ไม่มีคุณสมบัติที่จะเข้าใช้พื้นที่สาธารณะที่เต็มไปด้วยกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจของคนในเมือง หากมองในอีกแง่หนึ่ง ด้วยสภาวะการณ์ในปัจจุบัน ได้ทำให้พื้นที่สาธารณะในลักษณะนี้เส้นแบ่งของสิ่งต่างๆ มีความไม่ชัดเจน ทั้งเรื่องความเป็นส่วนตัว ความเป็นสาธารณะ ความคลุมเครือของกรรมสิทธิ์ มิติความงาม ฯลฯ ที่ได้เปิดโอกาสให้ผู้คนกลุ่มต่างๆ สามารถเข้าไปใช้พื้นที่ในแบบของตัวเองได้ และสิ่งนี้เองที่ชนชั้นกระฎุมพีในฝรั่งเศสรู้สึกเกรงกลัว การที่ชนชั้นแรงงานสามารถเข้าไปใช้พื้นที่สาธารณะเพราะพวกเขาเหล่านั้น สามารถใช้เวลาว่างจากการทำงาน (ภายใต้ขอบเขตเวลาและพื้นที่ที่ชัดเจน) เข้าไปใช้พื้นที่สาธารณะ กำหนดรูปแบบการใช้พื้นที่ กำหนดเวลา และรูปแบบกิจกรรมด้วยตนเองได้ โดยไม่ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของชนชั้นกระฎุมพีและในบางลักษณะทำให้พวกเขาเหล่านี้มีอิสระ สร้างสรรค์ผลงาน รังสรรค์งานศิลปะ และชนชั้นกระฎุมพีมีความเชื่อว่าการรวมตัวในพื้นที่สาธารณะ อาจจะง่ายและมีความเป็นไปได้ที่จะเกิดการต่อต้านขัดขืนได้ จึงหลีกเลี่ยงและกีดกันให้ผู้คนเหล่านี้ออกไปจากการร่วมใช้พื้นที่สาธารณะ (Harvey, 2006, pp. 17-34) อาจกล่าวได้ว่า การมีพื้นที่สาธารณะใจกลางเมือง แม้เดิกรัฐจะเป็นผู้ครอบครองการเป็นเจ้าของพื้นที่ แต่ในปัจจุบันที่บริบททางสังคมเปลี่ยนไป ผู้คนสามารถมีส่วนร่วมในการใช้พื้นที่สาธารณะมากขึ้น จึงทำให้รัฐไม่สามารถจำกัดหรือควบคุมผู้คนและการเข้าใช้ได้ดังเดิม ในแง่นี้อาจกล่าวได้ว่า ความเป็นสาธารณะของพื้นที่มักจะเปลี่ยนไปตามยุคสมัย และไม่มีนิยามที่แน่ชัดตายตัว การกำหนดการเข้าใช้หรือควบคุมลักษณะของกิจกรรมบนพื้นที่สาธารณะจึงดูเป็นเรื่องผิดแปลกไปสำหรับสังคมประชาธิปไตยในปัจจุบัน

หากพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่สาธารณะกับการเมืองในระบบประชาธิปไตยแล้ว การแสดงออกของกิจกรรมบนพื้นที่สาธารณะเองก็อาจมองได้ว่าเป็นเครื่องบ่งชี้ประการหนึ่งของระดับความก้าวหน้าทางประชาธิปไตยของประเทศนั้นได้เช่นกัน เนื่องจากพื้นที่สาธารณะนั้นมีความสำคัญต่อสังคมในระบบประชาธิปไตยอย่างยิ่ง เพราะเป็นอาณาบริเวณที่เอื้อต่อการแสดงออกทางการเมืองและการเคลื่อนไหวทางการเมืองของประชาชน เกิดขึ้นได้เนื่องจากลักษณะทางกายภาพที่เอื้อให้เกิด

การรวมตัวกันของผู้คนเกิดขึ้นได้โดยง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมที่การเมืองในระบบไม่ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน ในแง่นี้เองการใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อเคลื่อนไหวทางการเมืองจึงมีลักษณะสอดคล้องกับหลักการพื้นฐานของการปกครองแบบเสรีประชาธิปไตย (Harvey 2006, p. 17) ที่ให้ความสำคัญกับสิทธิและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชน ในแง่นี้เองเราจึงอาจพิจารณาได้ว่า ยังมีการแสดงออกบนพื้นที่สาธารณะมากขึ้นเท่าไร ระดับของความเป็นประชาธิปไตยของประเทศนั้นก็ดูเข้มข้นขึ้นเท่านั้น ในทางกลับกันหากพื้นที่สาธารณะยิ่งถูกจำกัดและหวงห้ามเท่าใด ระดับความเป็นประชาธิปไตยก็ดูจะลดต่ำลงเท่านั้น

สนามหลวง : วิวัฒนาการ และสถานะของ “พื้นที่สาธารณะ”

“สนามหลวง” พื้นที่สาธารณะใจกลางเมืองหลวงนั้น ถือกำเนิดมาแต่แรกสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ในสมัยรัชกาลที่ 1 ตั้งอยู่ระหว่างพระบรมมหาราชวัง (วังหลวง) กับพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) มีเนื้อที่ประมาณ 74 ไร่ ถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่สร้างพระเมรุมาศ ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระมหากษัตริย์ และพระราชวงศ์ชั้นสูง และเหนือสิ่งอื่นใด พื้นที่นี้ถูกสร้างตามความเชื่อ/คติจักรวาลวิทยาของอินเดียโบราณ⁹ ที่ได้จำลองพื้นที่สนามหลวงให้เหมือนอย่างเขาพระเมรุ ซึ่งคำว่า “เมรุ” ตามความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 หมายถึง ชื่อภูเขาที่ตั้งอยู่กลางจักรวาล มียอดเป็นที่ตั้งแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งเป็นที่สถิตของพระอินทร์และเทพทั้งหลาย ฉะนั้น สนามหลวงจึงเป็นสัญลักษณ์ของศูนย์กลางของจักรวาล ถือเป็นพื้นที่/สถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับส่งเสด็จพระบรมศพของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงเพื่อเสด็จกลับสรวงสวรรค์ ซึ่งความเชื่อในจักรวาลคติในลักษณะนี้ยังมีผลทำให้การออกแบบและการสร้างที่อยู่อาศัย รวมถึงการจัดพิธีกรรมของบุคคลกลุ่มนี้ให้มีความยิ่งใหญ่ ดังเช่น พระบรมมหาราชวังอันเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ที่ตั้งอยู่ตรงกลาง รายล้อมไปด้วยพระตำหนักของพระบรมวงศ์วงศานุวงศ์ชั้นสูงตามลำดับ แม้ระยะหลังจะเปลี่ยนชื่อมาเป็น “สนามหลวง” เพื่อความเป็นมงคล แทนทุ่งพระเมรุ (สถานที่เผาศพ) แม้จะไม่ได้สื่อถึงการเป็นสถานที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม แต่สื่อความ

⁹ คติความเชื่อจักรวาลวิทยาของอินเดียโบราณได้แพร่หลายในหลายประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังจะเห็นได้จากรูปแบบของสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม วัฒนธรรมในหลายลักษณะที่ส่งผลต่อโลกทัศน์และวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในภูมิภาคนี้ ศึกษาเพิ่มเติมใน Public works Department (2011, p. 19)

ถึงความเป็นเจ้าของพื้นที่อันหมายถึง “สนามที่เป็นของหลวง” เป็นที่ที่พระเจ้าแผ่นดินใช้ในการประกอบพระราชพิธีต่างๆ (Thepshu Thubthong, 1975, p. 7) แต่ต่อมาพัฒนาการของรัฐและสังคมเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ที่ผ่านกระบวนการติดต่อสู่เคลื่อนไหวเพื่อประชาธิปไตย สนามหลวงจึงถูกใช้ในกิจกรรมที่หลากหลายขึ้น¹⁰ ซึ่งอาจแบ่งหน้าที่ของสนามหลวงได้อย่างน้อย 3 ลักษณะ ดังนี้

1. สนามหลวงในยุคแรก กับการเป็นพื้นที่สำหรับพระราชพิธีและรัฐพิธี

สนามหลวงในยุคแรกเริ่มนั้นมีหน้าที่หลักคือ เป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง และเป็นพื้นที่สำหรับประกอบพระราชพิธีสำคัญอื่นๆ เช่น พิธีแรกนาขวัญ พิธีพืชมงคล พิธีพืชมงคล เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นพิธีกรรมที่มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นกุศโลบายให้ราษฎรทั่วสยามรวมถึงนานาประเทศ ได้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของข้าวปลาอาหารที่มีในสยาม ที่มีผืนนาไปจนกระทั่งพื้นที่ใกล้พระบรมมหาราชวัง และยังเป็นพิธีกรรมที่สร้างขวัญกำลังใจให้ราษฎรในสมัยนั้น ในเวลาต่อมาบทบาทหน้าที่ของสนามหลวงเริ่มเปลี่ยนแปลงอย่างมาก ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทั้งทางด้านกายภาพที่มีการขยายพื้นที่สนามหลวงให้กว้างขึ้น (Public Works Department, 2011, pp. 30-34) เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงทั้งในแง่ของผู้เข้าใช้และกิจกรรมที่หลากหลายขึ้น การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นผลมาจากการพยายามปฏิรูปประเทศให้มีความเป็นอารยะ (civilization) กล่าวคือจากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ทรงมีโอกาสไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ จึงได้รับอิทธิพลทางความคิดและรูปแบบการปฏิรูปประเทศในแบบตะวันตกที่ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมให้กับสังคมไทยอย่างมาก ไม่เพียงเท่านั้น กระแสการล่าอาณานิคมโดยประเทศตะวันตกที่อ้างความชอบธรรมของการเปลี่ยนแปลงดินแดนป่าเถื่อนล้าหลังให้มีอารยะ และเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของระบบทุนนิยมโลกก็ส่งผลต่อแนวทางการเปลี่ยนแปลงของสยามในสมัยนั้นอย่างยิ่งยวดเช่นกัน เช่น การเลิกทาส การยกเลิกระบบไพร่ การสร้างสาธารณูปโภคอย่างถนน รถไฟ การสร้างภาพลักษณ์ความศิวิไลซ์ให้กับเมืองหลวงอย่างกรุงเทพมหานคร เป็นต้น จึงก่อให้เกิดพิธีกรรมที่หลากหลายขึ้นบนพื้นที่สาธารณะเพื่อสอดคล้องกับแนวทางการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เช่น งานรับเสด็จ รัชกาลที่ 5 กลับจาก

¹⁰ งานศึกษาชิ้นนี้ได้แบ่งการศึกษาสนามหลวงตามกิจกรรมที่เกิดขึ้น และไม่ได้ใส่ใจต่อมิติเวลาอย่างเป็นระบบ หากต้องการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างช่วงเวลากับกิจกรรมที่เกิดขึ้น โปรดดู Neeranuch Ruengkittiyotying (1997)

ยุโรปครั้งแรก งานฉลองครบรอบการก่อตั้งพระนครใน พ.ศ. 2425, 2475, 2525 เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมบนพื้นที่ดังกล่าวยังคงเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ สิ่งต่างจากช่วงต้นรัชสมัยก่อนหน้านี้อือ “สนามหลวง” กลายมาเป็นพื้นที่เพื่อจัดงานรื่นเริงมากกว่าในอดีตที่เน้นการจัดพระราชพิธีทางการและพิธีกรรมทางศาสนา โดยเฉพาะการเป็นที่ตั้งของพระเมรุมาศ ตัวอย่างของงานรื่นเริงที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมใช้พื้นที่สนามหลวงในยุคนี้ เช่น สนามแข่งม้า สนามแข่งวัว เป็นต้น การใช้พื้นที่สนามหลวงได้เปลี่ยนบทบาทไปในหลายลักษณะแต่ก็ยังใช้เพื่อจัดงานทางรัฐพิธีเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ ในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้ทรงสถาปนากิจการเสือป่าและลูกเสือขึ้น ทำให้สนามหลวงจึงกลายเป็นสถานที่สวนสนามของทหารและการซ้อมรบ และสืบเนื่องมาจนถึงรัชกาลที่ 7 สนามหลวงยังคงเป็นสถานที่บวงสรวงสังเวศสมเด็จพระบรมมหากษัตริยาธิราชและการถวายพระพรชัยแก่พระมหากษัตริย์ (Phromphong Paireerhun, 2003, p. 32) พิธีกรรมที่จัดขึ้นบนพื้นที่สนามหลวงส่วนใหญ่จึงมุ่งสร้างขวัญกำลังใจแก่เหล่าทหาร เช่น มีการสวนสนาม และพระราชทานธงชัยเฉลิมพล เป็นต้น

2. สนามหลวง ในฐานะที่เป็นพื้นที่สาธารณะของเมือง

จุดเปลี่ยนที่สำคัญที่ทำให้รูปแบบการใช้พื้นที่สนามหลวงเปลี่ยนไปจากเดิมอยู่ที่เหตุการณ์ทางการเมืองนั่นคือ การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ที่นำโดยคณะราษฎรได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (absolute monarchy) มาสู่การปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญ (constitutionalism) ซึ่งผลของการเปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองในครั้งนี้ ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญๆ หลายประการ ไม่ว่าจะเป็นทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งเปลี่ยนไปอย่างมากเมื่อเทียบกับรัชสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำนาจการปกครองที่เดิมถูกรวมศูนย์อยู่ที่พระมหากษัตริย์แต่เพียงผู้เดียว แต่สำหรับการปกครองในรูปแบบใหม่นี้ อำนาจการปกครองกลายมาอยู่ที่รัฐบาลที่มาจากสามัญชน ซึ่งยังเป็นสิ่งใหม่ของสังคมในขณะนั้น ประกอบกับรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ต้องปรับตัวตามกระแสโลก และการสร้างเสถียรภาพให้กับรัฐบาลสามัญชน จึงทำให้บทบาทหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ถูกลดบทบาทลง *สนามหลวงในฐานะที่เป็นพื้นที่แสดงอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์ก็ถูกช่วงชิงความหมายโดยคณะผู้ปกครองใหม่* ดังจะเห็นได้จากการจัดพิธีเมรุกลางเมือง ซึ่งเป็นการจัดพิธีเผาศพทหารที่เสียชีวิตในคราวกบฏบวรเดช และทหารที่เสียชีวิตจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งนับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่มีการจัดพิธีเผาศพ “คนธรรมดา” บนพื้นที่ที่เคยสงวนไว้แต่เฉพาะพระมหากษัตริย์และชนชั้นสูงเท่านั้น จนมีการตีความกันว่าพิธีกรรมดังกล่าว ถือได้ว่า

เป็นการประกาศถึงความเท่าเทียมกันระหว่างกษัตริย์และประชาชน (Neeranuch Ruengkittiyotying, 1997, pp. 92-93) บนพื้นที่อันเป็นสัญลักษณ์แห่งการปกครองนี้

กล่าวคือ สนามหลวงในช่วงเวลานับจากหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้ถูกใช้ในกิจกรรมที่หลากหลายมากกว่าในยุคแรก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมมวลชนที่ทำให้ประชาชนทั่วไปสามารถใช้พื้นที่ในกิจกรรมที่หลากหลายขึ้น ตัวอย่างเช่น ในช่วงปี พ.ศ. 2491 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีนโยบายให้จัดตลาดนัดในทุกจังหวัด เพื่อช่วยบรรเทาค่าใช้จ่ายให้กับประชาชนและกระตุ้นการหมุนเวียนเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นผลมาจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานครได้เลือกสนามหลวงเป็นที่จัดตลาดนัดขึ้นทำให้มีผู้ค้าเข้ามาค้าขายจำนวนมาก จนกลายเป็น “ตลาดนัดสนามหลวง” ซึ่งเป็นตลาดนัดขายสินค้าที่ใหญ่ที่สุดแห่งแรกของประเทศไทย¹¹ ทั้งยังเป็นตลาดพระเครื่องขนาดใหญ่และมีชื่อเสียงของประเทศไทยตราบนับปัจจุบัน (ซึ่งปัจจุบันถูกย้ายมาบริเวณใกล้เคียงคือ ท่าพระจันทร์) จากความหลากหลายของกิจกรรมบนพื้นที่สนามหลวงจึงมีความพยายามย้ายกิจกรรมเหล่านี้ออกจากพื้นที่อยู่บ่อยครั้ง (รวมถึงการจัดระเบียบการใช้พื้นที่) อาทิเช่น สมัย พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เป็นนายกรัฐมนตรี เนื่องจากต้องการสวนพื้นที่สนามหลวงเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของชาวกรุงเทพมหานคร อีกทั้งจะใช้จัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี จึงประกาศยกเลิกใช้สนามหลวงเป็นสถานที่จัดตลาดนัด แต่นโยบายดังกล่าวถูกพ่อค้าแม่ค้าในตลาดนัดต่อต้านอย่างหนัก แม้แต่ชาวบ้านทั่วไปที่ชอบเดินซื้อของในวันเสาร์-อาทิตย์ก็ไม่เห็นด้วยกับนโยบายนี้ (Yoon, 2012) แต่ท้ายที่สุดในปี พ.ศ. 2525 ตลาดนัดสนามหลวงก็ได้ถูกย้ายไปยังบริเวณย่านพหลโยธินของการรถไฟแห่งประเทศไทย ในชื่อ “ตลาดนัดย่านพหลโยธิน” และต่อมาภายหลัง ได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น “ตลาดนัดสวนจตุจักร” ในปัจจุบัน

ไม่เพียงเท่านั้นบทบาทหน้าที่ของสนามหลวงในกิจกรรมอื่นๆ นั้น พื้นที่แห่งนี้ยังถูกใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจหรือเป็นสวนสาธารณะให้กับประชาชนทั่วไปที่ต่างเข้ามาแวะเวียนใช้พื้นที่สนามหลวงในลักษณะต่างๆ อาทิเช่น การเล่นกีฬา การขายอาหาร ลานจัดกิจกรรมของรัฐบาล และงานพิธีทางศาสนา เป็นต้น บทบาทของสนามหลวงในหน้าที่นี้มักจะถูกขบขันให้ทำหน้าที่เป็นสวนสาธารณะของเมืองเป็นหลัก เนื่องจากเห็นว่า การจัดกิจกรรมในรูปแบบอื่นนั้น ได้ทำให้สนามหลวงเกิดความทรุดโทรม

¹¹ “Sanam Luang” The manual of the record of event about landscape improvement of Royal Park B.E. 2011 (public version), p. 7.

ความสกรปรก และไร้ระเบียบอย่างมาก จึงมีนโยบายในการปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่สนามหลวงในหลายครั้ง เพื่อคงความสวยงาม ร่มรื่น ความมีระเบียบ ความสะอาดและความปลอดภัย และสิ่งเหล่านี้ก็เป็นส่วนประกอบหลักในการปรับปรุงพัฒนาพื้นที่เมืองในหลายลักษณะด้วยกัน

จากที่กล่าวมานั้นเห็นได้ว่า ในช่วงเวลานับจากหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475 สนามหลวงได้เปลี่ยนบทบาทและถูกใช้ในฐานะที่เป็นพื้นที่สาธารณะของเมืองในกิจกรรมที่หลากหลาย และประชาชนสามารถเข้ามาใช้พื้นที่ได้อย่างเสรียิ่งขึ้น ในแง่นี้อาจพิจารณาได้ว่า รูปแบบการใช้พื้นที่สนามหลวงนี้ เป็นผลพวงมาจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทย กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เราอาจพิจารณาสถาปัตยกรรมในแง่ของการเป็นพื้นที่ที่สะท้อนโครงสร้างอำนาจในสังคมไทยได้อย่างหยาบๆ ได้จากลักษณะกิจกรรมที่เกิดขึ้นบนพื้นที่สนามหลวงที่เปลี่ยนแปลงไปตามรูปแบบการปกครอง ทำให้ในแง่นี้สนามหลวงจึงกลายเป็นพื้นที่ที่แสดงถึง “สัญลักษณ์ของอำนาจในสังคม” (Neeranuch Ruengkittiyotying, 1997, p. 105) ว่าใครมีอำนาจเด็ดขาดในการปกครองที่ส่งผ่านมายังรูปแบบกิจกรรมที่เกิดขึ้นบนพื้นที่สาธารณะ และไม่ผิดหากจะกล่าวว่พื้นที่สนามหลวงเป็นพื้นที่ทางการเมือง (political space) ที่มีความพยายามจากหลายฝ่ายในการแย่ง-ยึด ทั้งพยายามที่จะกุมความหมายและการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ในหลายลักษณะ เพื่อตอบสนองประโยชน์ของกลุ่มตน ดังนั้น ด้วยการรับรู้พื้นที่ในลักษณะนี้ จึงทำให้สนามหลวงจึงกลายเป็นพื้นที่ที่เป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้ทางการเมืองเรื่อยมา

3. สนามหลวงกับการเป็นสัญลักษณ์ทางการเมือง

บทบาทที่สำคัญอีกประการหนึ่งของพื้นที่สนามหลวงที่มักจะมีการกล่าวถึงอยู่เสมอ คือ การเป็นพื้นที่อันเป็นสัญลักษณ์ของการเคลื่อนไหวทางการเมืองมาหลายยุคหลายสมัย และการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญหลายต่อหลายครั้งมีจุดเริ่มต้นมาจากพื้นที่แห่งนี้ ความชัดเจนของการเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญกับการเมืองไทยเริ่มตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2498 ในสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ที่ได้อนุญาตให้ประชาชนจัดเวทีปราศรัยแสดงความคิดเห็นทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยหรือที่เรียกว่า “ไฮปาร์ก”¹² ได้ และนับจากนั้น กิจกรรมทางการเมืองจึงเกิดขึ้นตามมา

¹² คำว่า “ไฮปาร์ก” มาจากชื่อเรียกสวนสาธารณะ Hyde Park ในประเทศอังกฤษ ซึ่งเป็นสวนสาธารณะที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของเมืองลอนดอน และเป็นสวนสาธารณะที่เปิดพื้นที่ให้ประชาชนมาแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ ได้อย่างเสรี สำหรับบ้านเราใช้คำว่า “ไฮปาร์ก” เป็นชื่อที่ใช้เรียกแสดงถึงกิจกรรมทางการเมืองมากกว่าเป็นชื่อเรียกสถานที่ (Dutsadee Phanomyong, 2007, p. 32)

มากมาย อาทิ การปราศรัยหาเสียงของพรรคการเมืองในช่วงเลือกตั้ง การเสนอข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลและผู้มีอำนาจ ตลอดจนนิวกาชาดวิชาการการทำงานและนโยบายของรัฐบาล ซึ่งกลายเป็นจุดเริ่มต้นของการเคลื่อนไหวทางการเมืองครั้งสำคัญจนกลายเป็นภาพจำของผู้คนที่มีต่อสนามหลวงในฐานะพื้นที่เรียนรู้และเติบโตของการกลายเป็นประชาธิปไตย (democratization) ของไทย นั่นคือ เหตุการณ์เดือนตุลาคม (14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519) และพฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 รวมถึงการชุมนุมประท้วงรัฐบาลของกลุ่มเคลื่อนไหวทั้งเสื้อเหลืองและเสื้อแดงในปัจจุบัน

จากการเปิดพื้นที่ทางการเมืองให้กับสนามหลวงในครั้งนั้น ทำให้สนามหลวงกลายมาเป็นพื้นที่ที่รวมตัวกันของผู้สนใจการเมือง จนกลายมาเป็นพื้นที่การชุมนุมทางการเมืองที่ใหญ่ที่สุด หากพิจารณาในแง่กายภาพ สนามหลวงมีพื้นที่กว้างขวางที่สามารถรองรับประชาชนได้เป็นจำนวนมาก และถือเป็นจุดยุทธศาสตร์ทางการเมืองในการเรียกร้องหรือแสดงออกความต้องการของผู้คนกลุ่มต่างๆ เนื่องจากมีที่ตั้งอยู่ใจกลางเมือง มีสถานที่ราชการมากมายรายล้อม อีกทั้งยังง่ายต่อการเป็นที่รับรู้ของชุมชนนานาชาติ เพราะอาณาบริเวณโดยรอบเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญที่มีนักท่องเที่ยวต่างชาติพลุกพล่าน ประกอบกับเรื่องเล่าและเหตุการณ์การต่อสู้ทางการเมืองในอดีตก็มีส่วนทำให้สนามหลวงกลายเป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้ทางการเมืองที่สำคัญของประวัติศาสตร์การเมืองไทย กลุ่มผู้ชุมนุมเรียกร้องได้ใช้พื้นที่แห่งนี้เป็นสัญลักษณ์ของการเรียกร้องต่อรัฐที่ไม่เป็นธรรมจากรัฐ ไม่ว่าจะเป็นการประท้วงการทำงานของรัฐบาล การประท้วงเรื่องการขึ้นค่าจ้าง ฯลฯ จบจนห้วงเวลาปัจจุบัน (พ.ศ. 2553) สนามหลวงก็ยังคงทำหน้าที่เป็นพื้นที่ของการชุมนุมทางการเมืองที่สำคัญ อาทิ การชุมนุมประท้วงขับไล่รัฐบาล พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี จากมวลชนเสื้อเหลืองหรือกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (พธม.) หรือแม้แต่การประท้วงไม่เห็นด้วยกับการทำรัฐประหาร ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2549 ของมวลชนเสื้อแดงหรือกลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ (นปช.) เป็นต้น ซึ่งความเสื่อมถอยของประชาธิปไตยไทยที่เกิดตามมาจากรัฐประหารครั้งนั้น ก็ยังผลทำให้บทบาทของพื้นที่การชุมนุมทางการเมืองอย่างสนามหลวงถูกลดหน้าที่และบทบาทลง ด้วยการที่รัฐบาลขณะนั้นมีนโยบายปิดปรับปรุงสนามหลวง ด้วยเหตุผลของความสกปรก ทрудโทรมของพื้นที่ จึงทำให้เวทีการชุมนุมทางการเมืองได้ถูกเคลื่อนออกจากสนามหลวง ไปยังถนนราชดำเนิน และจบลงที่สี่แยกราชประสงค์ ซึ่งนับว่าเป็นการเปิดพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่ให้การชุมนุมทางการเมือง และกลายเป็นบันทึกประวัติศาสตร์การเมืองภาคประชาชนบนพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่ให้กับสังคมไทย

จากบทบาทและหน้าที่ของพื้นที่สาธารณะในสังคมไทยในห้วงเวลาที่ผ่านมานั้น แม้จะมีลักษณะการใช้พื้นที่เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้มีอำนาจในแต่ละยุคที่ต้องการเน้นย้ำและต้องการแสดงอำนาจให้สังคมได้เห็นไปในแนวทางไหนบนพื้นที่สาธารณะ แต่ท้ายที่สุดแล้ว สนามหลวงก็ยังคงทำหน้าที่เป็นพื้นที่สาธารณะที่มีชีวิตและกิจกรรมที่หลากหลายของผู้คนอยู่ในนั้น ไม่ว่าจะเป็นสถาบันพระมหากษัตริย์ รัฐบาล ทหาร มวลชน ประชาชนทั่วไป ต่างเข้ามาฉวยใช้ประโยชน์จากพื้นที่แห่งนี้ในหลายลักษณะ เช่น เป็นพื้นที่เพื่อรองรับงานพระราชพิธี รัฐพิธี พื้นที่ชุมนุมทางการเมือง พื้นที่ทำกินของคนหลากหลายอาชีพ ที่พักอาศัยของคนไร้ที่อยู่ เป็นต้น แต่เมื่อมีนโยบายปิดปรับปรุงพื้นที่สนามหลวง ความมีชีวิตชีวาของสนามหลวงกลับหายไป อันเนื่องมาจากกฎระเบียบและมาตรการต่างๆ ที่ได้เริ่มดำเนินการก่อนการปิดปรับปรุงพื้นที่สนามหลวงอย่างเป็นทางการ

สนามหลวงในห้วงปัจจุบัน (พ.ศ. 2548 - 2554)

ในช่วงเวลาที่สภาพปัญหาทางการเมืองของประเทศยังไม่มีเสถียรภาพภายหลังการรัฐประหาร 19 กันยายน พ.ศ. 2549 ผลของการทำรัฐประหารในครั้งนี้นับเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของวิกฤตการณ์การเมืองไทยที่มีมาอย่างต่อเนื่องจนถึงทุกวันนี้ และบทบาทของพื้นที่สาธารณะอย่างสนามหลวงเองในห้วงเวลาของความขัดแย้งดังกล่าวก็ได้ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ชุมนุมทางการเมืองขนาดใหญ่ที่นำการเปลี่ยนแปลงมาสู่สังคมการเมืองไทยอย่างมาก

แต่ในช่วงเวลาของการต่อสู้ทางการเมืองที่เข้มข้นนี้เอง มิติทางการเมืองของการใช้พื้นที่สาธารณะอย่างสนามหลวงก็เข้มข้นไม่แพ้กัน ทั้งในแง่ของการใช้พื้นที่อย่างเสรี และในแง่ที่พื้นที่นี้ค่อยๆ ถูกจำกัดและถูกลดบทบาทลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาททางการเมืองและสังคม ภายหลังนโยบายปรับปรุงภูมิทัศน์สภาพแวดล้อมและปัญหาสังคมในพื้นที่สนามหลวงและปริมณฑลของกรุงเทพมหานคร ที่เริ่มดำเนินการปิดพื้นที่อย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2553 (ในเอกสารของกรุงเทพมหานครระบุว่าเริ่มดำเนินการตั้งแต่เดือนกันยายน พ.ศ. 2552 และมีกำหนดแล้วเสร็จในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2554 (Bangkok Metropolitan Administration, 2010b, p. 3) ที่นับเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญที่มีต่อการใช้พื้นที่สาธารณะแห่งนี้ในลักษณะที่หดแคบลง และไม่สอดคล้องกับการเติบโตของกระบวนการกลายเป็นประชาธิปไตย (democratization) ของสังคมไทยในปัจจุบัน

หากย้อนกลับไปถึงประเด็นการปิดปรับปรุงสนามหลวงครั้งล่าสุดนั้น มีความพยายามในการปิดปรับปรุงพื้นที่อย่างต่อเนื่อง เริ่มจากการดำเนินนโยบาย “การพัฒนาเมืองให้น่าอยู่” ของนายอภิรักษ์ โกษะโยธิน ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ขณะนั้น ที่เริ่มดำเนินการอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมภายใต้โครงการย่อยคือ โครงการ 10 สวนสวย 10 คลองใส 10 ถนนสะอาด ที่ให้เริ่มดำเนินการปรับปรุงสวนสาธารณะในพื้นที่ กรุงเทพมหานคร เพื่อให้เกิดความสวยงาม เป็นระเบียบ และสะอาด ให้กับพื้นที่ โดยเริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 ผ่านการจัดระเบียบพื้นที่สนามหลวง พร้อมทั้ง กำหนดเวลาในการห้ามเข้าใช้พื้นที่สนามหลวงตั้งแต่เวลา 23:00 - 05:00 น.ของทุกวัน เพื่อแก้ปัญหาคนเร่ร่อน คนไร้บ้าน การค้าประเวณี อาชญากรรม หาบเร่แผงลอย ที่มีก อาศัยเวลาช่วงกลางคืนเข้ามาใช้พื้นที่ และต่อเนื่องมาในปี พ.ศ. 2549 กรุงเทพมหานคร ได้รับมอบหมายจากกรมศิลปากร ให้เร่งบูรณะโบราณสถาน 39 แห่ง รอบพื้นที่ เกาะรัตนโกสินทร์ (Bangkok Today, 2006, p. 19) ซึ่งพื้นที่สนามหลวงเองก็ถูกพัฒนา ตามนโยบายนี้ ส่วนในปี พ.ศ. 2550 และ พ.ศ. 2551 กรุงเทพมหานคร ได้ดำเนินการ จัดระเบียบการค้าขายบริเวณพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ชั้นใน โดยเฉพาะพื้นที่รอบ สนามหลวงและท่าพระจันทร์ และยังคงดำเนินโครงการจัดระเบียบและปรับปรุงภูมิทัศน์ รอบพระบรมมหาราชวังให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ทางประวัติศาสตร์ โดยสำนักงานโยธาธิการ ของกรุงเทพมหานคร ทำการปรับปรุงสิ่งประดับทางเท้า (ตู้โทรศัพท์ ชุมนให้บริการ ประชาชน ตู้บริการนักท่องเที่ยว) ในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ โดยต้องคำนึงถึง ความสวยงามและความเป็นระเบียบเรียบร้อย และทิศทางในการพัฒนาของสิ่งต่าง ๆ บนพื้นที่ต้องสอดคล้องกัน (Siamrat, 2008, p. 27) และในปี พ.ศ. 2552 กรุงเทพมหานคร เริ่มดำเนินการจัดระเบียบพื้นที่ ด้วยการพยายามแก้ไขปัญหาสังคมบริเวณพื้นที่ สนามหลวง เช่น การใช้นโยบาย ทิ้ง-จับ-ปรับ กับผู้ที่ทิ้งขยะไม่เป็นที่ การตั้งโต๊ะ ลงทะเบียนบันทึกประวัติคนเร่ร่อน คนไร้บ้าน รวมถึงแก้ปัญหาการขายบริการทางเพศ ในพื้นที่ และการรณรงค์การรักษาความสะอาด การจัดระเบียบพื้นที่ให้สวยงาม เป็นต้น และต่อเนื่องมาปี พ.ศ. 2553 โดยมาตรการแรก คือ ห้ามนำรถยนต์มาจอดในพื้นที่ สนามหลวงโดยเด็ดขาด เริ่มดำเนินการวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553 มาตรการต่อมา คือ การขนย้ายนกพิราบ ซึ่งเป็นพาหะนำโรคออกจากพื้นที่ มาตรการที่ 3 คือ การเตรียม รองรับผู้ค้า โดยการเตรียมปรับปรุงและทำความสะอาดพื้นที่บริเวณตรอกสาเกและคลอง หลอดเพื่อรองรับการย้ายผู้ค้าจากหน้าศาลฎีกาและสนามหลวง และมาตรการสุดท้าย คือ การจัดการกับ “คน” ทั้งคนเร่ร่อนไปจนถึงโสเภณี โดยการคัดกรองผู้ใช้ชีวิตใน

สาธารณะออกเป็น 16 กลุ่ม ก่อนที่จะกำหนดแนวทางการจัดการในแต่ละกลุ่ม เช่น การสร้างที่พักให้ การสร้างอาชีพ รวมถึงการบำบัดรักษา (Bangkok Metropolitan Administration, 2010a, p. 18-20)

จากที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการจัดระเบียบและปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่สนามหลวงของกรุงเทพมหานคร ผ่านนโยบายและมาตรการต่างๆ ซึ่งประเด็นหลักของการพัฒนาพื้นที่อยู่ที่การชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพื้นที่สนามหลวง ที่มีลักษณะพิเศษกว่าสวนสาธารณะอื่น ทั้งในแง่ตำแหน่งเชิงยุทธศาสตร์ของที่ตั้งและประวัติศาสตร์ของพื้นที่ และเป็นพื้นที่หนึ่งที่ถูกพัฒนาภายใต้กรอบคิดของแผนพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ฉะนั้น การดูแลรักษาพื้นที่สนามหลวงแห่งนี้จึงต้องทำหลายอย่างผ่านวิธีคิดเรื่อง ความสวยงามและความเหมาะสมไปพร้อมกัน แนวความคิดนี้สะท้อนออกมาผ่านเหตุผลและวัตถุประสงค์ในการปรับปรุงพื้นที่จากเอกสารโครงการปรับปรุงภูมิทัศน์ สภาพแวดล้อม และปัญหาสังคมในพื้นที่สนามหลวงและปริณทณ ของกรุงเทพมหานครที่ระบุว่า

“เพื่อสร้างความสะอาด ความสวยงาม และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของพื้นที่สนามหลวงและบริเวณโดยรอบ รักษาไว้ซึ่งความสง่างามของสถานที่สำคัญ เช่น พระบรมมหาราชวัง ศาลหลักเมือง และที่ทำการศาลฎีกา เป็นต้น” (ตัวเอียงเน้นโดยผู้ศึกษา) (Bangkok Metropolitan Administration, 2010b, p. 4)

“พื้นที่เขตพระนคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณสนามหลวง พระบรมมหาราชวัง และบริเวณใกล้เคียงเป็นพื้นที่เขตชั้นในของกรุงเทพมหานครที่เป็นศูนย์กลางของสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณสถาน สถาบันการศึกษา และส่วนราชการที่สำคัญของประเทศ และยังเป็นจุดศูนย์กลางด้านการคมนาคมและการท่องเที่ยว มีผู้คนหลากหลายประเภท ทั้งประชาชนทั่วไป นักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างประเทศ หลั่งไหลเข้ามาในพื้นที่ เพื่อติดต่อราชการ เทียวชมความงดงาม หรือใช้เป็นเส้นทางผ่านในแต่ละวันจำนวนมาก สภาพดังกล่าวนำมาซึ่งปัญหานานาประการ คือ ความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ปัญหาคนเร่ร่อนจรจัด คนไร้ที่อยู่จำนวนมากใช้สนามหลวงเป็นที่หลบนอน ทั้งชั่วคราวและถาวร เนื่องจากมีสภาพเป็นพื้นที่เปิด เอื้อต่อการใช้เป็นแหล่งพักพิง เกิดปัญหาความสกปรกจากปริมาณขยะที่เพิ่มมากขึ้น ปัญหาการฝ่าฝืนกฎหมายของผู้จำหน่ายสินค้าในที่สาธารณะ ไม่ว่าจะในรูปแบบหาบเร่ ปูพื้นขาย หรือเดินเร่ขายสินค้า รวมทั้งมีการจำหน่ายอาหารให้นักพิราบอย่างไร้ข้อจำกัด ซึ่งปัญหาทั้งหมดล้วนแต่บดบังและลดทอนความงามของพื้นที่บริเวณนี้ให้แตกต่างจากอดีตที่ผ่านมาอย่างสิ้นเชิง นอกจากนี้ ประชาชนผู้เดือดร้อนยังไปร้องเรียนผ่านสื่อมวลชนบ่อยครั้งถึงปัญหาอาชญากรรม ทั้งการฉกชิงวิ่งราว ปล้นทรัพย์ การแพร่กระจาย

ของเชื้อโรคที่มากับนกพิราบ และการขายอาหารนกพิราบในราคาสูงที่ผู้ซื้อไม่เต็มใจ รวมทั้งการขายบริการทางเพศที่มีอยู่อย่างเปิดเผยในเวลากลางคืน...” (ตัวเอียงเน้นโดยผู้ศึกษา) (Bangkok Metropolitan Administration, 2010a, pp. 1-2)

ไม่เพียงเท่านั้น ยังมีทัศนะจากผู้เกี่ยวข้องและมีอำนาจตัดสินใจในการปรับปรุงพื้นที่สนามหลวง ได้เน้นย้ำถึงความสำคัญของพื้นที่สนามหลวงและเหตุผลที่ควรต้องดำเนินการพัฒนาพื้นที่สนามหลวงโดยเร็ว อาทิ “สนามหลวงเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของไทย แต่ที่ผ่านมามีปัญหาหลายด้านด้วยกัน จึงจำเป็นต้องแก้ไขอย่างจริงจังและเร่งด่วน ทั้งเรื่องความสะอาดและจัดระเบียบการใช้สนามหลวงเป็นที่หลบนอนของคนจรจัดเร่ร่อน ปัญหาผู้ค้าหาบเร่ แผงลอย ปัญหาอาชญากรรม จกชิงวิ่งราว การค้าประเวณี ล้วนส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของสนามหลวง...” (Thaipost, 2009, September 1, pp. 1-2)¹³

ตัวอย่างเหตุผล/ข้ออ้างในการปรับปรุงภูมิทัศน์สนามหลวงตามเอกสารและคำสัมภาษณ์ที่ได้หยิบยกมานั้น ผู้ศึกษาต้องการชี้ให้เห็นว่า ถ้อยแถลงเหล่านี้ได้ช่วยตอกย้ำให้เห็นความสำคัญของพื้นที่สนามหลวง ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ ความเป็นโบราณสถาน และเป็นพื้นที่ที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่ต้องใช้ความระมัดระวังอย่างมากในการพัฒนาหรือปรับปรุง และที่ผ่านมามีการใช้พื้นที่ที่มีความสำคัญนี้กลับถูกใช้ไปอย่างไร้ทิศทาง ไร้ระเบียบ และได้สร้างความสับสน ทрудโทรม ให้กับพื้นที่อย่างมาก ดังนั้นทิศทางการแก้ไขปัญหาก็ต้องกล่าวถึงนำเรื่องความงามที่มาพร้อมกับความเหมาะสมมาใช้เป็นเหตุผล/ข้ออ้างในการปรับปรุงพัฒนาพื้นที่ ซึ่งภายใต้การกำหนดนิยามความงามในลักษณะนี้ มีผลทำให้เกิดการจัดการพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น อย่างแรกคือ เกิดการเปลี่ยนแปลง ปรับโฉมพื้นที่ทางกายภาพที่ต้องคำนึงความสวยงาม และคำนึงถึงความเหมาะสมของสิ่งต่างๆ บนพื้นที่ เนื่องจากสนามหลวงพิจารณาในแง่ที่ตั้งแล้วเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ชั้นใน ฉะนั้น การดำเนินการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพื้นที่สนามหลวง จึงต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกับแผนแม่บทพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ที่มีคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่าเป็นผู้กำกับดูแลและให้ความเห็นทิศทางการพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ทั้งหมด

¹³ คำสัมภาษณ์ของ ดร.ธีรชน มะโนทัยพิบูลย์ รองผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร และประธานคณะกรรมการโครงการปรับปรุงภูมิทัศน์สภาพแวดล้อมและปัญหาสังคมในพื้นที่สนามหลวงและปริมณฑล

ด้วยเหตุนี้ จึงมีความพยายามจากหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ในการสนับสนุนให้มีการปิดปรับปรุงพื้นที่สนามหลวงเป็นการชั่วคราว เพื่อให้ง่ายต่อการจัดการพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม และฟื้นความสวยงามให้กับสนามหลวง แม้ในขณะนั้นจะมีเสียงต่อต้านคัดค้านจากผู้ที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ที่ไม่เห็นด้วยกับการปิดปรับปรุงพื้นที่จำนวนมาก เพราะการปิดสนามหลวงเป็นระยะเวลาอันยาวนานส่งผลต่อรายได้ ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนเหล่านี้ในหลายลักษณะ แต่ในท้ายที่สุด สนามหลวงถูกปิดเพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์เป็นระยะเวลา 1 ปีเศษ ในช่วงปี พ.ศ. 2553 - 2554 ซึ่งเป็นห้วงเวลาที่การเมืองในประเทศต้องการพื้นที่สาธารณะในการแสดงออกทางการเมือง ทำให้การชุมนุมทางการเมืองเลือกใช้พื้นที่สาธารณะอื่น เช่น ถนนราชดำเนิน หรือย่านราชประสงค์ ที่ได้สร้างความเสียหายในแง่การจราจรและเศรษฐกิจให้กับพื้นที่ในอีกรูปแบบหนึ่งแทน

นอกจากนี้ เหตุผลที่กรุงเทพมหานครใช้ในการปิดปรับปรุงพื้นที่สนามหลวงคือ ความกังวลที่มีต่อกลุ่มคนที่เข้ามาใช้พื้นที่สนามหลวง อันเป็นต้นเหตุของปัญหาสังคมบริเวณพื้นที่สนามหลวงที่มีมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มคนที่ถูกนิยามว่าเป็นคนเร่ร่อน คนจรจัดไร้ที่อยู่ พ่อค้าแม่ค้า ทั้งหาบเร่และแผงลอย ผู้ขายบริการทางเพศ คนขายอาหารนรก (รวมถึงนกพิราบด้วยที่เข้ามาใช้พื้นที่สนามหลวง) ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้สร้างทั้งความสกปรกและความไร้ระเบียบให้กับพื้นที่ และรายงานการศึกษาที่พบว่า กลุ่มคนเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของปัญหาอาชญากรรมในพื้นที่ ปัญหายาเสพติด ปัญหาการแพร่กระจายของโรค ตลอดจนเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาที่สร้างผลกระทบต่อความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนทั่วไปและนักท่องเที่ยว ซึ่งปัญหาสังคมนี้ในทางหนึ่งได้สร้างผลกระทบในเชิงภาพลักษณ์ให้กับพื้นที่ที่ถูกถือว่ามีมีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ของพื้นที่ ดังนั้น การแก้ปัญหาสังคมในพื้นที่ จึงสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องความงามและความเหมาะสมที่ผู้ศึกษาได้กล่าวมาข้างต้น

ไม่เพียงเท่านั้น ในห้วงเวลานี้ปรากฏการณ์เกี่ยวกับผู้คนสนามหลวงเองได้ถูกนำเสนอในดำนที่เป็นปัญหาสังคมผ่านสื่ออย่างต่อเนื่อง อาทิเช่น หากซื้อบริการทางเพศกับผู้ชายบริการทางเพศบริเวณสนามหลวง มีการสำรวจของสาธารณสุขพบเชื้อเอชไอวี (HIV) ถึงร้อยละ 20 ของหญิงขายบริการทางเพศ จึงทำให้มีความเสี่ยงต่อการติดโรค จึงอยากแจ้งเตือนนักท่องเที่ยว (Daily News, 2005, September 10, p. 24) ข่าวการไล่แทงเจ้าหน้าที่เทศกิจबाटเจ็บสาหัส โดยเชื่อว่ามีสาเหตุมาจากการจัดระเบียบแผงค้าและคนเร่ร่อนในบริเวณท้องสนามหลวง (Naewna, 2005, September 14, p. 7) ปัญหาคนเร่ร่อน คนไร้บ้านที่ยึดพื้นที่สนามหลวงเป็นที่พักอาศัยเป็นการถาวร รวมไปถึงปัญหาผู้ค้าอาหารนรก มาเพียงสนามหลวง และการชู้กรรโชกทรัพย์สินนักท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ เป็นต้น ซึ่งปัญหาต่างๆ ที่ได้หยิบยกมานั้น แสดงให้เห็นว่า เพราะมีปัญหาใน

ลักษณะนี้เกิดขึ้น ความจำเป็นในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวยังมีความจำเป็น เร่งด่วน และชอบธรรมมากขึ้น เพราะหากปล่อยไว้นานจะยิ่งส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ และส่งผลต่อการท่องเที่ยวในพื้นที่ และกรุงเทพมหานคร ในฐานะเจ้าของพื้นที่จึงต้องเร่งดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างจริงจัง ซึ่งปัญหาสังคมเป็นเหตุผลที่พียงขึ้นและปฏิเสธสิ่งที่เกิดขึ้นไม่ได้ ที่จะให้การปิดปรับปรุงพื้นที่สนามหลวงเกิดขึ้นอย่างชอบธรรม เนื่องจากปัญหาดังกล่าวได้สร้างผลกระทบต่อประชาชนโดยทั่วไปโดยตรง ซึ่งหากปล่อยให้มีการใช้พื้นที่สนามหลวงอย่างไรก็ตาม ไม่เพียงทำให้พื้นที่สนามหลวงกลายเป็นแหล่งเสื่อมโทรม เต็มไปด้วยความไม่ปลอดภัยในพื้นที่แล้ว ประชาชนกลุ่มต่างๆ อาจจะไม่สามารถเข้าไปใช้พื้นที่สนามหลวงได้เช่นกัน

ปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการใช้พื้นที่สนามหลวงในปัจจุบัน

กฎหมายและระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับการใช้พื้นที่สนามหลวง

ภายหลังที่โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์ฯ เสร็จสิ้นลง สนามหลวงได้เปิดพื้นที่พร้อมทั้งข้อกำหนดกฎระเบียบในการใช้พื้นที่อย่างเข้มงวด เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความสวยงามและป้องกันปัญหาที่จะเกิดตามมาในอนาคต ภายใต้กฎหมายควบคุมพื้นที่ 2 ฉบับ คือ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และพระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมืองในที่สาธารณะ พ.ศ. 2535 ในแง่ความสำคัญของพื้นที่สนามหลวง ตามที่กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนสนามหลวงเป็น “โบราณสถาน” (The Secretariat of The Cabinet, 1977, December 13) ทำให้การดูแลพื้นที่สนามหลวงจึงเป็นไปตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ. 2504 และด้วยสถานะพิเศษนี้ จึงไม่ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนสามารถเข้ามาใช้พื้นที่ได้อย่างเสรี และหากมีผู้ฝ่าฝืนก็สามารถใช้บทลงโทษที่เด็ดขาด ซึ่งมีโทษจำคุก 10 ปี ปรับไม่เกิน 1,000,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ซึ่งถือเป็นบทลงโทษที่รุนแรงกว่าการทำผิดกฎหมายทั่วไป ทำให้พื้นที่สนามหลวงนั้นกลายเป็นพื้นที่สาธารณะที่มีความพิเศษ ที่มีความทับซ้อนในแง่ความเป็นเจ้าของระหว่างรัฐและประชาชน และระหว่างความเป็นสาธารณะและไม่เป็นสาธารณะ ดังจะเห็นได้จากบทบัญญัติและกฎระเบียบเกี่ยวกับการใช้พื้นที่ที่มีความเข้มงวดในส่วนของความเป็นพื้นที่โบราณสถาน ที่มีบทลงโทษที่รุนแรงและเด็ดขาดจนไม่สามารถใช้พื้นที่นี้ได้อย่างเสรี แต่ขณะเดียวกันพื้นที่แห่งนี้ก็มีผู้คนเข้ามาใช้สอยในกิจกรรมที่หลากหลาย การนำกฎหมายพระราชบัญญัติรักษาความสะอาดฯ ก็เท่ากับเป็นการกีดกันผู้คนบางกลุ่ม (คนเร่ร่อน คนไร้บ้าน พ่อค้าแม่ค้า) ให้ออกไปจากการร่วมใช้พื้นที่ ประกอบกับการปิดปรับปรุงสนามหลวงในครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนผลักดันจาก

คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า จึงไม่นำแปลกที่การปิดปรับปรุงสนามหลวงครั้งนี้จะมีผลให้การใช้พื้นที่ในแบบเดิมไม่สามารถเกิดขึ้นได้ และการกำหนดรูปแบบกิจกรรม/ผู้คนจึงต้องสอดคล้องกับกรอบความคิดที่ดำรงอยู่ในแผนพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์อย่างเลี่ยงไม่ได้ และไม่ผิดหากจะกล่าวหาว่า พื้นที่แห่งหนึ่งจึงกลายเป็นที่รองรับอำนาจ/สัญลักษณ์ของผู้มีอำนาจของสังคมที่พยายามกำหนดนิยามและสร้างการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพบนพื้นที่ (Dovey, 2001, p. 273) เพื่อต้องการสร้างความหมายใหม่ให้กับพื้นที่สนามหลวงอีกครั้งที่ไม่มีมิติของวิถีชีวิตของคนจนเมือง และไม่มีมิติของการเคลื่อนไหวทางการเมืองของภาคประชาชน

ผลจากการบังคับใช้กฎหมาย/ระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับการใช้พื้นที่สนามหลวง ทำให้สนามหลวงวันนี้มีบทบาทและหน้าที่ที่เปลี่ยนไป ทั้งเรื่องปัญหาเรื่องการจำกัดการเข้าถึงและใช้สอยพื้นที่ กล่าวคือ สนามหลวงได้กำหนดเวลาเปิดปิดที่ชัดเจนระหว่างเวลา 05:00 – 22:00 น รวมถึงมีการติดตั้งหอกระจายเสียง การจัดจ้างเจ้าหน้าที่เทศกิจจำนวน 100 คน แบ่งเป็น 3 ช่วงเวลา และจ้างเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยอีก 92 คน เพื่อดูแลสนามหลวงอย่างเข้มงวดตลอด 24 ชั่วโมง (Khaosod, 2011, August 8, p. 29) ซึ่งการกำหนดเช่นนี้นั้นเพื่อป้องกันไม่ให้กลุ่มบุคคลที่ไม่พึงประสงค์หรือกลุ่มคนที่ไม่มีคุณสมบัติ (the unqualified people) เช่น คนเร่ร่อน คนไร้บ้าน พ่อค้าแม่ค้า หาบเร่ แผงลอย โสเภณี เข้าไปใช้พื้นที่สนามหลวงในทางที่ไม่เหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของการพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ (การพัฒนาที่ตอบสนองอุดมการณ์หลักของสังคม มูลค่าเศรษฐกิจของพื้นที่ และความงาม) หากพิจารณาในแง่ของพื้นที่สาธารณะในสังคมประชาธิปไตยแล้ว การกำหนดเวลาการเข้าออกพื้นที่เช่นนี้นั้นเท่ากับเป็นการลดทอนสิทธิในการเข้าถึงบริการของรัฐ ซึ่งหมายรวมถึงพื้นที่สาธารณะแห่งนี้อย่างยิ่ง

ฉะนั้น กลุ่มคนที่ไม่มีคุณสมบัติเหล่านี้ จึงไม่สามารถเข้าใช้พื้นที่ในแบบของตนได้ เนื่องจากกิจกรรมที่พวกเขา/เธอเหล่านั้นปฏิบัติไม่สอดคล้องกับแนวคิดใดๆ ที่สนับสนุนสถานะพิเศษของสนามหลวง จึงทำให้รูปแบบการใช้งานของสนามหลวงในวันนี้จึงดูแห้งแล้ง ไร้ชีวิตชีวา ไม่มีพลวัตของสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในเมือง ไม่ว่าจะเป็นผู้คน หรือกิจกรรมที่หลากหลาย มีแค่สนามหญ้า และรั้วเหล็กล้อมรอบ ทำให้สนามหลวงวันนี้ดูวังเวงมากกว่าสวยงาม และอีกประการคือ ปัญหาเรื่องกิจกรรมบนพื้นที่ ได้มีการกำหนดกิจกรรมที่อนุญาตให้ใช้พื้นที่แบ่งได้ 2 ประเภท คือ¹⁴

¹⁴ “Sanam Luang” The manual of the record of event about landscape improvement of Royal Park B.E. 2011 (Public Version), p. 22.

“1. กิจกรรมสำหรับการพักผ่อนหย่อนใจและการออกกำลังกาย และ 2. กิจกรรมสาธารณประโยชน์ทั่วไป โดยต้องเป็นกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ไม่ขัดต่อกฎหมาย ความสงบเรียบร้อย ศีลธรรม วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของชาติ ไม่มีผลประโยชน์ทางการค้าหรือธุรกิจแอบแฝง ไม่มีวัตถุประสงค์ทางการเมือง” น่าสนใจว่า การกำหนดคุณลักษณะของกิจกรรมเช่นนี้ แม้แต่กิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจที่พอจะเป็นกิจกรรมที่ประชาชนสามารถเข้าไปใช้พื้นที่ได้อย่างเต็มที่ แต่กลับมีข้อห้ามและวิธีการปฏิบัติมากมาย (การนิยามกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ การออกกำลังกาย) (Khaosod, 2011, August 8, p. 29) และไม่ต้องกล่าวถึงกิจกรรมทางการเมืองที่เคยเป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้ของประชาชนก็ถูกห้ามอย่างเด็ดขาด ด้วยเหตุผลของความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความสะอาด ความเหมาะสมของกิจกรรมดังกล่าวบนพื้นที่ เนื่องจากการชุมนุมทางการเมืองในแต่ละครั้งจะกินระยะเวลาแล้ว ยังกระทบต่อลักษณะทางกายภาพของพื้นที่อย่างเลี่ยงไม่ได้ หากแต่กิจกรรมทางการเมือง ถือเป็นกิจกรรมที่สำคัญ และเป็นกิจกรรมสาธารณประโยชน์ที่เกิดขึ้นในสังคมประชาธิปไตย¹⁵ ในหลายประเทศ และสิทธิในการชุมนุมทางการเมืองบนพื้นที่สาธารณะก็ถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานในสังคมประชาธิปไตยที่มีอาจจะเมิดได้เช่นกัน

ดังนั้น การตั้งคำถามกับข้อห้ามในการจัดกิจกรรมดังกล่าวบนพื้นที่สาธารณะอย่างสนามหลวง จึงเป็นสิ่งที่ชอบธรรมที่ควรมีไปถึงผู้มีอำนาจตัดสินใจ เพราะเป็นการไม่สมเหตุผลผลในการห้ามกิจกรรมอันเป็นสัญลักษณ์ของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และข้อห้ามดังกล่าวไม่ผ่านแม้แต่กระบวนการให้ประชาชนมีส่วนในการช่วยคิดหรือตัดสินใจในการออกกฎระเบียบข้อบังคับ จึงอาจจะพิจารณาได้ว่าสนามหลวงไม่ใช่ “พื้นที่สาธารณะ” สำหรับประชาชนทุกคน ตามที่ผู้มีอำนาจตัดสินใจมักจะกล่าวอ้างกัน หากแต่สนามหลวงกลายเป็น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” ที่กลายเป็นที่รองรับสัญลักษณ์และกิจกรรมที่สนับสนุนโครงสร้างอำนาจหลักให้กับสังคมไทย ผู้ศึกษากล่าวอย่างสรุปอีกครั้งว่า กิจกรรมลักษณะใดบ้างที่สามารถใช้พื้นที่สนามหลวงได้ อย่างแรกคือ ต้องเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ของสังคม (เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับชาติ ศาสน์ กษัตริย์) อาทิเช่น พระราชพิธี รัฐพิธี อย่างที่สอง คือ เป็นกิจกรรมที่ไม่ทำลายบรรยากาศการท่องเที่ยว เนื่องจากรายได้จากการท่องเที่ยวถือเป็นรายได้ที่สำคัญของพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ การที่มีกิจกรรมที่สร้างความไม่ปลอดภัย สร้าง

¹⁵ การเชื่อมโยงพื้นที่สาธารณะกับระดับความเป็นประชาธิปไตยของไทย ศึกษาเพิ่มเติมใน Chatree Prakitnonthakan (2011)

ความรำคาญ สร้างภาพลักษณ์ที่ไม่ดี ย่อมส่งผลต่อการท่องเที่ยว และอย่างสุดท้ายคือ ต้องเป็นกิจกรรมที่ไม่ทำลายความสวยงาม/สง่างามของพื้นที่และบริเวณต่อเนื่องในแง่นี้อาจพิจารณาไปได้ดีกว่า สังคมไทยให้ความสำคัญกับอาคารสถานที่หรือวัตถุที่ถูกจัดว่ามีคุณค่าต่อประเทศชาติมากกว่าวิถีชีวิตของผู้คนที่ต้องตั้งรกรากในเมืองหลวง กระทั่งปิดกั้นการแสดงออกซึ่งความเห็นที่แตกต่างบนพื้นที่แห่งนี้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ขัดกับหลักการพื้นฐานของสังคมประชาธิปไตย

บทสรุป

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เพื่อต้องการชี้ชวนให้เกิดการตั้งคำถามกับตรรกะการทำงานที่อยู่เบื้องหลังการบังคับใช้กฎหมาย/กฎระเบียบ/ข้อบังคับของรัฐ รวมถึงการจัดการและจัดสรรการใช้พื้นที่สาธารณะอย่างสนามหลวงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันว่า รัฐหรือผู้มีอำนาจตัดสินใจมีเกณฑ์อะไรในการกีดกันผู้คนให้ออกไปจากการใช้พื้นที่สาธารณะร่วมกัน และเกณฑ์ดังกล่าวได้สร้างการรับรู้/ความเข้าใจของผู้คนที่มีต่อพื้นที่สาธารณะอย่างสนามหลวงอย่างไร ซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่า การกล่าวถึงพื้นที่สนามหลวงอย่างโดดๆ ไม่สามารถทำได้ เพราะพื้นที่สนามหลวงเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีกรอบและแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ที่ชัดเจน ฉะนั้น รูปแบบการพัฒนาปรับปรุงพื้นที่สนามหลวงจึงอยู่ภายใต้กรอบคิดของแผนพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ที่ต้องคำนึงถึงลักษณะความคิด 3 ประการ คือ การอนุรักษ์พัฒนาที่ตอบสนองอุดมการณ์หลักของสังคม การพัฒนาที่ตอบสนองมูลค่าทางเศรษฐกิจของพื้นที่ และการคำนึงถึงเรื่องความสวยงาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “มิติตามงาม” ที่มีคุณลักษณะตายตัว (ความเป็นระเบียบ ความเหมาะสม) ได้ส่งผลต่อบทบาทหน้าที่ และสถานะ “สาธารณะ” ของสนามหลวงอย่างเลี่ยงไม่ได้ ในแง่นี้หากพิจารณาไปที่กฎระเบียบและข้อบังคับการใช้พื้นที่สนามหลวง จะเห็นได้ว่า ทิศทางและข้อกำหนดกฎเกณฑ์การใช้พื้นที่สนามหลวง เป็นไปในลักษณะที่สอดคล้องกับแนวคิดหลักของแผนพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์เช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบกิจกรรมที่ถูกอนุญาตให้เข้าใช้พื้นที่สนามหลวง หรือกลุ่มบุคคลที่ถูกกีดกันไปจากการร่วมใช้พื้นที่ และแม้ผู้ศึกษาจะตระหนักดีว่า การปิดปรับปรุงพื้นที่สนามหลวง เพื่อต้องการจัดระเบียบการใช้พื้นที่ให้เหมาะสมเพื่อลดปัญหาสังคมต่างๆ ที่เคยเกิดขึ้นบนพื้นที่นี้จะเป็นสิ่งที่พึงจะกระทำ และเป็นเหตุผลที่ปฏิเสธไม่ได้ หากแต่การงดเว้นหรือการไม่อนุญาตให้ใช้พื้นที่สนามหลวงในการจัดกิจกรรมมวลชนและกิจกรรมทางการเมือง ซึ่งเป็นสิ่งที่ดูจะไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ความเป็นสาธารณะของพื้นที่นี้ และไม่สอดคล้องกับประวัติศาสตร์ของการใช้พื้นที่สนามหลวงในมิติทางสังคม

สิ่งที่งานศึกษานี้พยายามชี้ให้เห็น คือ ภายใต้อิทธิพลของการจัดการพื้นที่ให้สวยงามและเป็นระเบียบนั้น มีมิติทางการเมืองที่สลับซับซ้อนซ้อน แฝงฝังด้วยวิถีคิดและการจัดระเบียบพื้นที่ในลักษณะต่างๆ ที่ทำงานผ่านกฎหมาย ข้อกำหนด กฎระเบียบ ในการกำหนดการเข้าใช้พื้นที่สาธารณะอย่างสนามหลวง ซึ่งผลของปฏิบัติการอันสลับซับซ้อนนั้นได้ทำหน้าที่กีดกัน สร้างการรับรู้/ความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะแห่งนี้ ให้หลุดลอยออกไปจากบริบทของการเป็นพื้นที่สาธารณะในระบอบประชาธิปไตย โดยที่ผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมไม่ตั้งคำถาม และต่างยินยอมและรับได้กับรูปแบบการใช้สนามหลวงในลักษณะเช่นนี้ ซึ่งไม่สอดคล้องกับสิทธิการแสดงออกบนพื้นที่สาธารณะของประชาชนในสังคมประชาธิปไตย

References

- Bangkok Metropolitan Administration. (2010a). **The project of landscape improvement and social problems in Royal Park and surrounding area** (โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์สภาพแวดล้อมและปัญหาสังคมในพื้นที่สนามหลวงและปริมณฑล). June Version, Bangkok: n.p.
- _____. (2010b). **The project of landscape improvement and social problems in Royal Park and surrounding area** (โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์สภาพแวดล้อมและปัญหาสังคมในพื้นที่สนามหลวงและปริมณฑล). October Version, Bangkok: n.p.
- Bangkok Today. (2006, November 26). Bangkok Metropolitan Administration will renovate 39 historic site in Rattanakosin island area (กทม.ปรับโฉมเกาะรัตนโกสินทร์ลุ่มบูรณะโบราณสถาน 39 แห่ง). **Bangkok Today**, p.19.
- Chunthapra, A. & Purapunya, C. (2003). **An experience of working in a slum in foreign countries by the group of working on the urban poor issues** (ประสบการณ์งานสลัมในต่างประเทศโดยกลุ่มปฏิบัติงานคนจนเมือง). Bangkok: Wiphasa Publishing.
- Daily News. (2005, September 10). Having found prostitutes in royal park infected with HIV (พบหญิงค้าบริการสนามหลวงมีเชื้อเอ็ดส์). **Daily News**, p. 24.
- Dovey, K. (2001). Memory, democracy and urban space: Bangkok's path to democracy. **Journal of Urban Design**, 6(3), 265-282.
- Gillette, H., Jr. (2006). **Between justice and beauty: race, planning, and the failure of urban policy in Washington D.C.** Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Harvey, D. (2006). The political economy of public space. In **The Politics of Public Space**. New York: Routledge.
- Johnson, N. C. (2011). **Nature displaced: order and beauty in Botanical Gardens**. New York: I.B. Tauris & Co., Ltd.
- Khaosod. (2011, August 8). Bangkok order to the 42 municipal officers patrol surrounding Sanam Luang, installing CCTV 42 Bits, hiring 68 security guards watch 24 hours (กทม.สั่ง28 เทศกิจเฝ้ารอบสนามหลวงติดตั้งซีซีทีวี 42 ตัว, จ้าง รปภ.68 คน เฝ้าตลอด 24ช.ม.). **Khaosod**, p. 29.

- Khunpol, S. (1998). Survey on the notion of “public space” (บทสำรวจ “พื้นที่สาธารณะ”). **Journal of Political Science** (Thammasat University), 20(3), 167-213.
- Kostof, S. (1994). His majesty the pick: the aesthetics of demolition. In **Street: critical perspectives on public space, edited by Celik Diane, Favro and Richard Ingersoll**. London: University of California Press.
- Kovacs, Z. I. et al. (2006). How do aesthetics effect on ecology?. **Journal of Ecological Anthropology**, 10(1), 61-65.
- Lorand, K. (2000). **Aesthetic order: a philosophy of order, beauty and art**. London; New York: Routledge.
- Ministry of Interior. (1962). **Improving the resident communities area in front of the department of state highways** (ปรับปรุงแหล่งชุมชนบริเวณหน้ากรมทางหลวงแผ่นดิน). Bangkok: Phranakorn.
- Naewna. (2005, September 14). **The municipal official was attacked and had seriously injured** (ไล่แทงเจ้าหน้าที่เทศกิจบาดเจ็บสาหัส). Naewna, p. 7.
- Office of the National Economics and Social Development Board. (2003). **The master plan for land development: Ratchadamnoen Road and surrounding area (final report submittals)** (โครงการจัดทำแผนผังแม่บทการพัฒนาพื้นที่ถนนราชดำเนินและพื้นที่บริเวณต่อเนื่อง (รายงานฉบับสมบูรณ์)). Bangkok: A-Seven Cooperation Co.,Ltd.
- Paireerhun, P. (2003). **Ratchadamnoen: the great history road** (ราชดำเนิน : ถนนประวัติศาสตร์อันยิ่งใหญ่). Bangkok: Wanchana Publishing.
- Phanomyong, D. (2007, December 7-13). Hyde Park: the stage of urban life in UK (ไฮด์ พาร์ค เวทีคนเมืองของอังกฤษ). **Matichon Weekly**, 28(1425), 32.
- Pornchokchai, S. (2008). The art of urban development (ศิลปะการพัฒนาเมือง). **Hi-Class Journal**, 26(272), 60-61.
- Prakitnonthakan, C. (2011). Sanam Luang (Luang is Royal or State Owner in Thai Language Meaning) (“สนามหลวง”). **Aan Journal**, 3(3), 107-119.
- Public Works Department. (2011). **The achieves about the landscape improvement of Royal Park that is the outdoor of throne hall B.E. 2011** (จดหมายเหตุการปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่สนามหลวงท้องพระโรงกลางแจ้ง พุทธศักราช 2554). Bangkok: Amarin Printing Publishing Ltd.

- Rattanakosin exhibition hall: value of the era** (นิทรรศน์รัตนโกสินทร์คุณค่าแห่งยุคสมัย). (2010, February). [Online]. Retrieved February 25, 2010 from http://www.thaitravelpages.com/webboard/forum_posts.asp?TID=2099&PN=95
- Ruengkittiyotying, N. (1997). **Patterns of urban life with reference to Prameru Ground as a urban public ground** (รูปแบบชีวิตเมืองหลวง : ศึกษาจากสนามหลวงในฐานะที่เป็นพื้นที่สาธารณะของเมือง). Master's dissertation, Faculty of Sociology and Anthropology, Thammasat University. Bangkok, Thailand.
- “Sanam Luang” The manual of the record of event about landscape improvement of Royal Park B.E. 2011 (public version)** (“สนามหลวง” คู่มือที่ระลึกจดหมายเหตุ การปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่ท้องสนามหลวง พุทธศักราช 2554 (ฉบับประชาชน)). Bangkok: n.p.
- Scruton, R. (2009). **Beauty**. New York: Oxford University Press.
- _____. (2011). **Beauty: a very short introduction**. New York: Oxford University Press.
- Siamrat. (2008, January 7). Conserving the landscape around the grand palace (อนุรักษ์พื้นที่รอบพระบรมมหาราชวัง). **Siamrat**, p. 27.
- Soja, E. W. (2003). Writing the city spatially. **City**, 7(3), 263-280.
- Tarungsri, Y. (2012). **The politics of beauty and spatial management: aesthetics and the use of public space, a case study of Royal Park (Sanam Luang) (2005 - 2011)** (การเมืองของ “ความงาม” กับการจัดการพื้นที่ : สุนทรียศาสตร์และการใช้พื้นที่สาธารณะ ศึกษากรณีสนามหลวง (ปี พ.ศ. 2548 - 2554)). Master's dissertation, Faculty of Political Science (Government), Thammasat University, Bangkok, Thailand.
- Thaipost. (2009, September 1). Cleansing Royal Park (ล้างสนามหลวง). **Thaipost**, pp. 1-2.
- Thaipr. (2010, November 4). **Urban residents request to the national reform committee about injustices and evictions from their lands and houses by state's mega-project plans** (ชุมชนเมืองเรียกร้อง คกก. ปฏิรูปถูกไล่ออไม่เป็นธรรม) [Online]. Retrieved January 2, 2011 from <https://www.thaipr.net/general/318897>

- The Secretariat of The Cabinet. (1977, December 13). **Royal Thai Government Gazette, Volume 94, Section 126**. Bangkok: Cabinet and Royal Gazette Publishing Office.
- Thupthong, T. (1975). **Bangkok in the past (กรุงเทพฯ ในอดีต)**. Bangkok: Aksornpundit.
- Yoon, S. (2012). **The development from Sanam Luang to Chatujak in a half century (จากสนามหลวง...สู่จัตุจักรพัฒนาการครึ่งศตวรรษ)** [Online]. Retrieved January 8, 2012 from <http://www.suthichaiyoon.com/detail/20142>